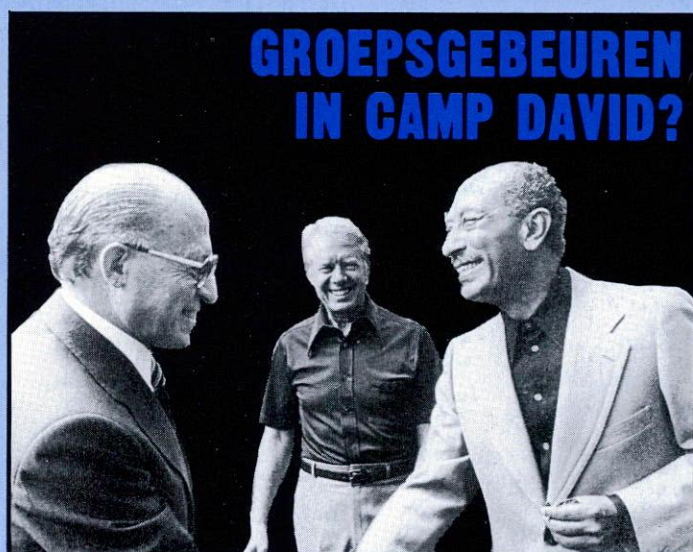

HUMANIST

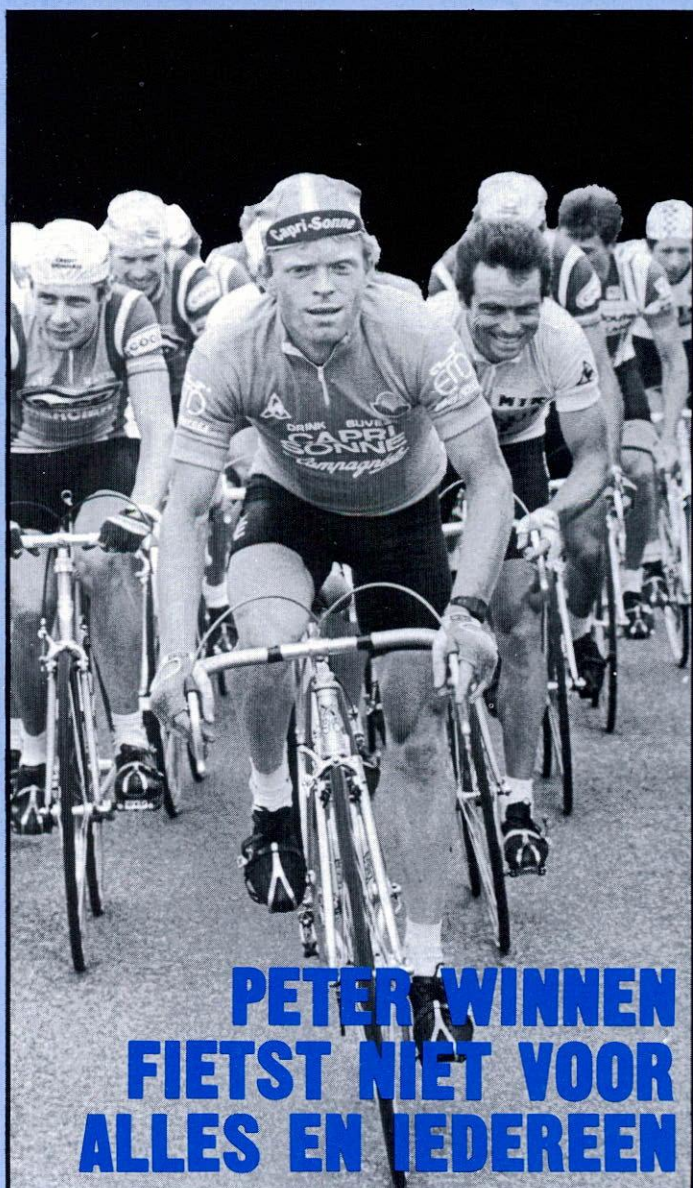
MAANDELIJKE UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND, NUMMER 2, FEBRUARI 1983

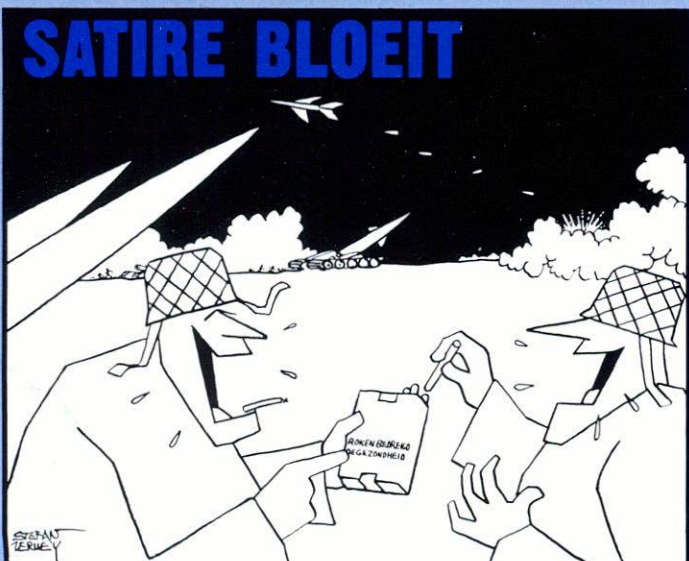
**TURKSE EN
MAROKKAANSE VROUWEN
IN NEDERLAND**

**GROEPSGEBEUREN
IN CAMP DAVID?**

**PETER WINNEN
FIETST NIET VOOR
ALLES EN IEDEREEN**

SATIRE BLOEIT

Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond en verschijnt maandelijks. 38ste jaargang, februari 1983.

Redactie & vormgeving:
Hes van Huizen

Aan dit nummer werkten mee:

Bert Boelaars
Jos Collignon
Paul Custers
Theodor Holman
Tom Janssen
Hans Mulder
Len Munnik (len)
Albert Nieuwland
Jac van den Oort
Ida Overdevest
Martin Šimek (Anone)
Rob Tielman
Chiel Verduijn
Stefan Verwey
Johan S. Wijne

De redactie van de „Humanist“ wordt terzijde gestaan door een redaktiekommissie waarin zitting hebben:

Johan S. Wijne
Mettha de Nachtegaal
Jan de Leede
Wim Jungman
Rina Spigt

Redactie-adres:
Oudkerkhof 11, Utrecht
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Tel.: 030-318145

Dit blad is gedrukt op kringlooppapier bij Brouwer Offset, Utrecht

Het volgende nummer verschijnt eind februari. Kopij moet uiterlijk binnen zijn op 6 februari 1983

Abonnementen/lidmaatschap:

Een abonnement op de „Humanist“ kost f 25,- per jaar.
De contributie voor het lidmaatschap van het HV stelt u zelf vast. De minimumcontributie is f 65,- per jaar, inclusief een abonnement op de „Humanist“. Mede-leden hoeven geen contributie te betalen. Als richtlijn voor de vaststelling van de bijdrage houden veel leden een half procent van hun inkomen aan. Voor leden met een bruto-inkomen beneden de f 17.000,- per jaar bedraagt de minimumcontributie f 45,- per jaar. Voor jongeren voor wie recht op kinderbijslag en/of kinderaftek bestaat (of zou kunnen bestaan), bedraagt de contributie f 30,- per jaar. Gezinsleden en huisgenoten kunnen zelfstandig lid worden voor f 15,- per jaar. Men ontvangt dan geen „Humanist“.

Geef u op als lid van het Humanistisch Verbond. Bel 030 - 31 81 45 of schrijf naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht.
Wacht met betalen tot u een aksept-girokaart ontvangt.

HUMANISTISCH VERBOND
POSTGIRO 197930
UTRECHT

Foto omslag Turkse vrouwen:
G. Aarnout.
Cartoon: Stefan Verwey (Uit: De Volkskrant).

HUMANISME

wat is dat eigenlijk?

Zoals de naam al aangeeft, wordt in de humanistische gedachtenwereld de mens centraal geplaatst in die zin, dat de mens wordt gezien als de schepper van zijn eigen levens- en wereldbeeld. Dit wordt evenwel niet aanvaard als dogma, maar als het meest voor de hand liggende en ook het vruchtbaarste heuristische principe (heuristiek = de kunst van het vinden van bruikbare stellingen door middel van intuïtie, ervaring en inzicht, Red.): een menselijk verschijnsel als een levensbeschouwing of levensovertuiging, hoe ze ook verworven is en wat de inhoud ervan mag zijn, vraagt om een verklaring in de sfeer van het menselijke. Daarnaast brengt de humanist naar voren, dat de mens zijn levensbeschouwing moet kunnen verantwoorden. Het stuit de humanist dan ook tegen de borst om in de moeilijke en essentiële zaken van levens- en wereldbeschouwing iets te geloven op gezag van personen of geschriften. Hij is van oordeel, dat een levensbeschouwing enkel waarde heeft als ze is verworven in eigen nadenken en in volle geestelijke vrijheid, en hij acht de mens in beginsel tot zulk een creatie in staat. Vanzelfsprekend zal hierbij het cultuurmilieu waarin hij opgroeit, van invloed zijn (soms zelfs van grote invloed), maar het is zijn opdracht deze invloeden kritisch onder de loep te nemen en alleen datgene in zijn eigen visie op te nemen, waarvoor hijzelf meent te kunnen staan, op redelijke of gevoelsgronden.

Zo zeer nu de humanisten ook eensgezind zijn wat dit uitgangspunt betreft, zo zeer verschillend zijn zij, wat de hoedanigheid der volgroeide levensovertuiging aangaat. Men vindt er onder die strikt rationeel of zelfs rationalistisch zijn, anderen voelen zich thuis in het existentialistische milieu, weer anderen voelen sterk religieus, soms met een neiging tot het mystieke of pantheïstische. Er zijn zo vele varianten op het thema humanist, maar wat toch aller levensbeschouwing kenmerkt, is dat zij in essentiële zaken de mens als een autonoom (= zelfstandig, Red.) wezen opvatten, dat weliswaar afhankelijk is van en gebonden aan de wereld waarin hij leeft, maar wiens lot en leven toch niet mede bepaald worden door het ingrijpen van een oppermachtig wezen buiten deze wereld. Komt iemand op grond van eigen gevoelens, bevindingen en nadenken tot de overtuiging dat er een God is die alle leven bestiert en beheerst, dan dient dit ten volle te worden gerespecteerd, maar humanist in de moderne zin zou hij dan niet meer zijn. Uit dit grondprincipe vloeien enkele andere opvattingen voort.

Ten eerste: het onderscheidingsvermogen voor goed en kwaad, voor waar en onwaar, voor mooi en lelijk, wordt gezien als een vermogen van de menselijke geest, dat niet een andere instantie behoeft om zich te kunnen rechtvaardigen. Waar de mens dus b.v. zedelijk oordeelt, doet hij dat op eigen kracht; en mocht er zo iets als een universele maatstaf voor deze zedelijke beoordeling worden aangetoond, dan wordt deze maatstaf door de humanist opgevat als een bezit van de menselijke geest. Ten tweede: als de mens poogt te bepalen wat voor hem de eindwaarde in zijn leven is – de waarde dus die voor hem aan de top van zijn waardenschaal staat, en ten opzichte waarvan alle andere waarden alleen maar middellijke waarden zijn –, dan ziet de humanist dit pogen ook wederom als een volstrekt menselijk pogen, en wat hij bereikt, bereikt hij op eigen kracht. M.a.w. in de humanistische opvatting is er geen plaats voor de (goddelijke) genade.

Ten derde en tenslotte ziet de humanist de sociale toestanden en de cultuur als uitvloeisel van menselijk handelen, zodat de sociaal-culturele situatie ook alleen door menselijk pogen kan worden verbeterd.

Bij elkaar genomen: wat we bij de mens aantreffen als levens- en wereldbeschouwing als zedelijke oordelen en als waarderings, heeft hij zich gedurende zijn leven verworven, op de grondslag van eigen aangeboren potenties, levend in contact met zijn cultuurmilieu. En wat wij in de cultuur aantreffen, is produkt van menselijk handelen. In het vermogen dit op eigen kracht te verwerven schuilt zijn waardigheid, en als we nu stellen dat het onze menselijke taak is de ontplooiing en de ontwikkeling van die menselijke vermogens zoveel mogelijk te bevorderen – in zichzelf en ook bij anderen – dat wijzelf verantwoordelijk zijn voor wat wij van ons leven en het leven en samenleven maken, dan vloeit dus uit de humanistische overtuiging voort de humanitas, de humanitaire gezindheid, die de mens niet kan laten verkommen, omdat hij tot betere dingen dan bestaan-zondermeer in staat is.

T. T. ten Have

T. T. ten Have (1906-1975). Bijgaande beginselen vormen een onderdeel van het hoofdstuk *De voornaamste humanistische beginselen en de betekenis er van*. Het is in 1954 de inleiding geweest van de voordracht 'Huwelijk en eugenetiek van humanistisch standpunt', gehouden voor de Medische Faculteit van de stichting 'Utrechtse Studenten Faculteiten', die voor het eerst werd gepubliceerd in het postuum verschenen GROEI NAAR VOLWAARDIG MENS-ZIJN, Wolters-Noordhoff Groningen 1979.
(Cursiveringen in het artikel zijn van de schrijver)

HEBBEN HUMANISTEN HUMOR?

Humanisten kunnen niet lachen. En in het Humanistisch Verbond gaat het er altijd bloedserieus toe. Het zijn vaak gehoorde verwijten, en niet helemaal onwaar. Immers, het humanisme is een ernstige zaak en verschaft de mensheid weinig vermaak. Zijn humanisten dan niet vrij en zelfbewust genoeg om om zichzelf en anderen te kunnen lachen? Hebben ze nooit een overvol gemoed? Je zou het haast denken. Maar toch. De redactie krijgt vaak enthousiaste reacties op de cartoons in de „Humanist”. Slechts een enkeling houdt narrig zijn gezicht in de plooi.

Misschien is het meer zo dat humanisten zich weinig gelegenheid geven om te lachen. Ze hebben het ook zo druk met uit te leggen wat dat humanisme nou eigenlijk is, met het opkomen voor hun ondergeschoven medemens (en wie is dat niet op zijn tijd?), met het knokken tegen hardvochtige miskenning. Zo druk ook met het zich verbonden voelen met hun

medemens op basis van gelijkwaardigheid, verdraagzaamheid en rechtvaardigheid. Zo druk dat het lachen hen ver gaat.

Valt er dan niks te lachen voor en om humanisten? Is er dan niks tussen hemel en aarde dat hen kan bewegen eens onbe daard te schuddebuiken? Ontbreekt het de humanistische cultuur (bestaat die?) net als zijn streng-christelijke tegen hanger, aan gevoel voor humor?

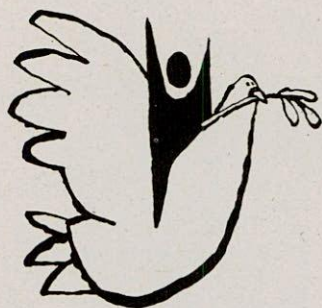
De expositie van werk van twaalf cartoonisten in het Erasmushuis (zie ook pag. 5 ev.) geeft ons de kans het tegendeel te bewijzen. Als u de tentoonstelling bezoekt, laat ons dan weten of u uw gezicht rechtlijnig in de plooi heeft weten te houden. Of u niet één keer tenminste een beetje heeft moeten gniffelen, gnuiven of glimlachen. Het lijkt me een onmogelijke opgave. Want humor, dat is toch de zwemgordel op de kolkende rivier van het leven?

Hes van Huizen

Uit: Superhumanism 2 - Eric Scott: Laugh. Please Laugh!

IHEU organiseert vredeskongressie

Op 26, 27 en 28 augustus houdt de IHEU in Amsterdam een internationale vredeskongressie. Er zullen twee thema's worden behandeld: Humanisme en nucleaire wapenrusting; en vredesopvoeding in humanistisch perspectief. Op de driedaagse kongressie zullen inleidingen worden gehouden door verschillende sprekers (o.a. prof. dr. Barnaby, prof. dr. Niezing, prof. dr. Van den Enden, mr. Van der Schaaf en dr. Geeraerts). Ook zullen er discussies in kleine groepen zowel als plenair plaatsvinden. De IHEU-vredeskongressie wordt gehouden in het Vlaamse Culturele Centrum „De Brakke Grond" in Amsterdam. De toegangsprijs (voor alle drie dagen) is honderd gulden per persoon. De voertaal is Engels, mogelijkheden om ook in Engels en Duits te vertalen worden onderzocht. We houden u op de hoogte van nadere informatie.

Leger des Heils zamelt in voor eigen parochie

In de bijlage van het Kerstnummer van Vrij Nederland stond zeer lezenswaardig een uitvoerig artikel over het Leger des Heils. Een haast ziekelijke aanhankelijkheid en slechte arbeidsomstandigheden, dat is het eerste dat bij lezing opvalt. Toch is het Leger des Heils het tot nu toe naar den vleze gegaan ondanks... Een citaat: „De mensen willen het niet weten. Maar het Leger des Heils is een kerk. Het Leger is meer dan juffrouw op de Wallen die goed doet... De directeur van de kweekschool zegt het uitdrukkelijk: ik heb van mijn kommandant opdracht ze (de kadetten, MV) op te leiden tot evangelisten. Dat komt voorop."

Het Leger des Heils is een kerkgenootschap en mag uit dien hoofde geen Nationale Inzameling houden, want dan behoort het ingezamelde geld ten goede te komen aan maatschappelijke en culturele activiteiten en daar behoort kerkewerk niet toe. Toch ging in 1980 van de inkomsten (waaronder ruim 7 miljoen van de Nationale Inzameling, anderhalf miljoen gegeven voor de zending en bijna twee miljoen voor kerstvieringen; tezamen ruim tien miljoen)

slecht 4 à 5% naar maatschappelijke doelen.

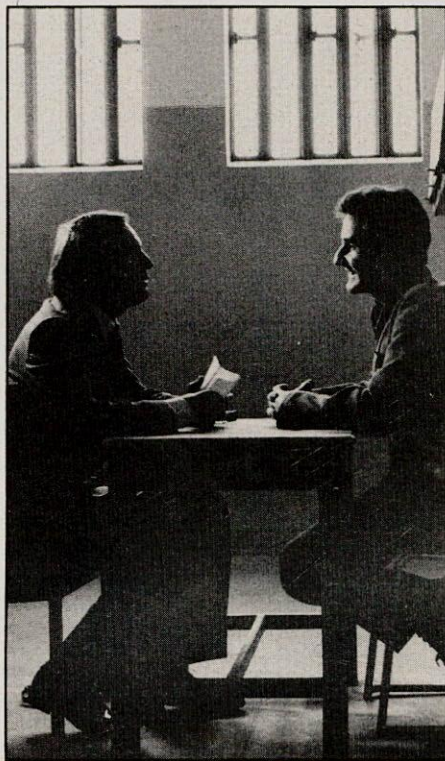
De rest naar het kerkelijke werk. Het echte maatschappelijke werk wordt voor het overgrote deel door de staat gesubsidieerd.

Het kerkewerk, gedirigeerd vanuit het hoofdkwartier te Londen, is in niet extreme zin fundamentalistisch, maar zorgt voor rechtlijnigheid in de leer. Zaken als echtscheiding, homoseksualiteit, abortus en euthanasie zijn taboe bij het Leger des Heils. Hoe men dit weet te rijmen met het door de overheid gesubsidieerde maatschappelijke werk en of de cliënten in kennis gesteld worden van de principes van het Leger, vermeldt de historie niet. Al met al, de overheid (dat wil zeggen de Nederlandse belastingbetalers) betaalt voor het grootste deel het maatschappelijk werk en het Nederlandse volk betaalt via inzamelingen enz. nogeens het kerkelijke werk van het Leger. (MV)

Breytenbach: het mooiste is de stem van een vrouw of kind

Breyten Breytenbach, de Zuidafrikaanse dichter, is na jaren gevangenschap in Zuid-Afrika weer vrij. In een interview in de NRC (11-12-82) werd hem onder andere gevraagd hoe de vrijheid hem smaakt. Breyten Breytenbach:

„Ik heb nooit beseft dat het zo smaakte. Al die klanken, die geuren en kleuren, ik kom zintuigen te kort om het in mij op te nemen. Het mooiste is de stem van een vrouw of een kind te horen. Ik heb zeven jaar alleen mannenstemmen ge-

Breytenbach (rechts) krijgt schaars bezoek in de gevangenis

hoord. Ik was die klanken vergeten. Soms zijn er lege momenten dat ik niets meer hoor of zie. Direct na mijn ontslag uit de gevangenis ben ik in een auto naar Grahamstown vervoerd om, voor ik het land zou verlaten, mijn oude verlamde vader te kunnen bezoeken. Ik reed door één van de mooiste stukken van Zuid-Afrika; zomer blauwe lucht. Het duizelde me, maar na vijf minuten kon ik niets meer ervaren: ik staarde voor me uit en zag alleen maar een grijze muur. Uit de gevangenis komen is zo'n pijnlijke ervaring dat je bijna instinktief terug wilt krabbelen naar je gaatje in de grond, terug naar je cel. Je wordt nooit meer onschuldig. Je hebt aanvaard dat je elk moment vernietigd kan worden. Ik kan nooit meer iemand onvoorwaardelijk vertrouwen."

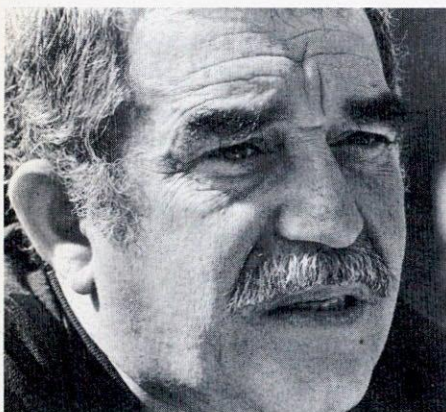
Ook werd hem in het interview gevraagd wat hem in die bijna zeveneneenhalfjaar durende gevangenschap op de been hield. Breytenbach: „Mijn schrijfwerk en het mediteren. Je kunt zo'n situatie alleen maar gezond overleven indien je er in slaagt de fysieke en geestelijke beperkingen van het cellulaire leven op te heffen. Ik heb getracht me niet vast te klampen aan mijn vroegere identiteit. Ik probeerde het idyllische van vroeger te vergeten, deel te worden van het nieuwe ritme. Het belangrijkste was niet *tydmal* te worden, het wachten op te heffen. Dat kan door elke gebeurtenis zo intens mogelijk te beleven, ook de domste gevangenis-karweitjes." (HvH)

Godsvruchtige commissie bestudeert euthanasie

„Op ongelooflijk slinkse en ondemokratische wijze heeft het laatste kabinet-Van Agt in zijn nadagen kans gezien de maatschappelijke discussie over het euthanasievraagstuk zo niet te blokkeren, dan toch minstens achteruit te helpen", schrijft mevrouw dr. H. Terborgh-Dupuis in het kwartaalblad van de Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie. Politiek hoogst ongebruikelijk en onfatsoenlijk heeft de toen demissionaire justitieminister en CDA'er De Ruyter een staatscommissie inzake euthanasie ingesteld, waarin overwegend CDA'ers zitting hebben. Hij heeft zijn huidige collega en VVD'er daarmee mooi opgezaald. Bij het tot stand komen van de commissie is niemand geraadpleegd en evenmin zijn belangengroepen en deskundigen ingeschakeld bij de keuze van de commissieleden. Voorwaar een staaltje van konfessionele politieke moraal: zaken van leven en dood behoren overwegend in handen van mensen die zeggen in god te geloven en in diens opdracht hun naasten lief hebben. Behoor je niet tot de selekte club van godvruchtige CDA'ers (wat dat ook moge zijn) dan zullen zij in hun naastenliefde je wel voorschrijven wat wel en wat niet kan inzake een milde dood en dat zal dan wel verrekke weinig zijn. (MV)

Marquez: het leven moet winnen van de dood

Gabriel Garcia Marquez ontving eind vorig jaar de Nobelprijs voor de literatuur. Bij die gelegenheid hield hij een indrukwekkende rede. Helaas te lang om geheel in de 'Humanist' af te drukken. Maar wij willen u het slot niet onthouden. De auteur van het boek 'Honderd jaar eenzaamheid' eindigde zijn dankrede als volgt: '... op de onderdrukking, de plundering en het in de steek gelaten zijn, is ons antwoord: leven. Overstromingen noch plagen, hongersnoden noch aardbevingen, zelfs niet de onophoudelijke oorlogen eeuw na eeuw zijn in staat geweest de hardnekkige voorsprong van het leven op de dood ongedaan te maken. Een voorsprong die steeds sneller groeit: elk

Gabriel Garcia Marquez: utopie

jaar worden er 74 miljoen mensen meer geboren dan er sterven. De meerderheid van hen wordt geboren in de landen met de minste middelen, waaronder natuurlijk die van Latijns-Amerika. De meest welvarende landen daarentegen zijn erin geslaagd voldoende vernietigingskracht opeen te stapelen om niet alleen alle mensen die tot nu toe hebben geleefd honderd keer uit te roeien, maar zelfs het totaal van alle levende wezens die ooit op deze ongelukkige planeet hebben geademd. Op een dag als vandaag zei mijn leermeester William Faulkner op deze zelfde plaats: 'Ik weiger het einde der mensheid te aanvaarden.' Ik zou mij deze plaats die de zijne was onwaardig vinden, als ik mij er niet volledig van bewust was dat de kolossale ramp die hij 32 jaar geleden weigerde te erkennen, nu voor het eerst sinds het ontstaan van de mensheid niet meer dan een simpele wetenschappelijke mogelijkheid is. Geconfronteerd met deze angstaanjagende werkelijkheid die gedurende het hele menselijke tijdperk louter een utopie moet hebben geleken, voelen wij, de bedenkers van verhalen die alles geloven, dat wij er recht op hebben te geloven dat het nog niet te laat is ons in

te zetten voor het creëren van de tegenovergestelde utopie. Een nieuwe en verstrekkende utopie van het leven, waarin niemand meer voor anderen kan beslissen hoe zij zullen sterven, waar liefde zal bewijzen waar te zijn en geluk mogelijk, en waar de geslachten die veroordeeld zijn tot honderd jaar eenzaamheid, eindelijk en voorgoed, een tweede kans krijgen op aarde.' (HvH)

Volgend president VS een humanist?

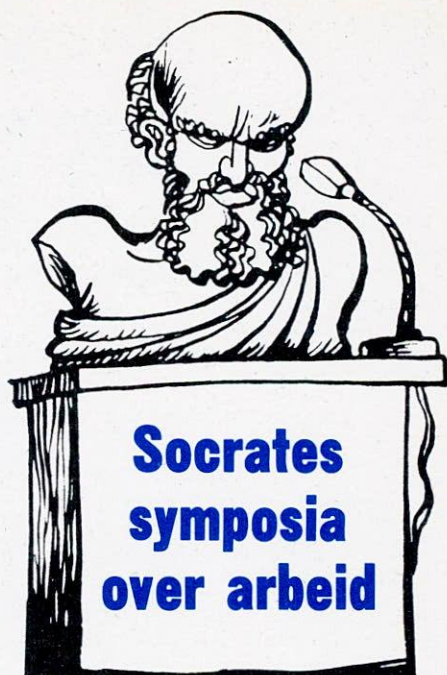
De Volkskrant (4/1) meldt dat de voormalige vice-president van de Verenigde Staten, Walter Mondale, zich te Washington heeft laten registreren als kandidaat voor de democratische presidentsnominatie. Hierbij zij aangetekend dat Mondale in 1970 één van de vice-presidenten was van het vijfde kongres van de Internationale Humanistische en Ethische Unie te Boston. Het moet voor onze Amerikaanse geestverwanten een hardverwarmende zaak zijn, dat een aan het humanisme verwante geest een gooi doet naar het presidentschap van één van de machtigste landen ter wereld. Of Mondale een kans van slagen heeft in „Gods own country“ is nog maar de vraag met het steeds militanter optreden van fundamentalisten van het griezeligste soort. (MV)

IHEU vraagt vertalers en gastvrijheid voor vredeskonferentie

Een werkgroep uit het Humanistisch Verbond is al enige tijd bezig met de voorbereiding van een Internationale Vredeskonferentie die op 26, 27 en 28 augustus onder auspiciën van de IHEU in Amsterdam zal plaatsvinden. Meer bijzonderheden over die bijeenkomst elders in dit blad.

Er is grote behoefte aan vertalers en aan humanisten die logiesruimte beschikbaar hebben. Wat het eerste betreft: de voertaal van de conferentie is Engels, maar aangezien er behalve de sprekers ook bezoekers uit anderstalige landen worden verwacht, zijn er ook vertalers nodig voor met name Engels-Duits vv en Engels-Nederlands vv. Hopelijk zijn er onder de leden van het HV studenten en/of reeds afgestudeerden in één van deze talen die zich als vertaler beschikbaar willen stellen.

Het tweede verzoek is bestemd voor de leden van het HV in Amsterdam en omgeving. Wij zoeken mensen die bereid zijn om aan buitenlandse deelnemers logiesruimte beschikbaar te stellen. Inlichtingen en opgaven bij Wendela de Vries, Herikebrink 103, 7544 ET Enschede, telefoon. 053-763227.

De humanistische waardering van arbeid staat centraal op de eerste twee symposia die de Stichting Socrates in 1983 organiseert: op de dinsdagen 8 februari en 8 maart. Als vervolg op de symposia zal een studiegroep worden opgericht om uitgebreider op het onderwerp door te studeren. Deze groep zal onder auspiciën van de Stichting Socrates gaan werken aan een nieuw rapport over humanisme en arbeid. Het vorige rapport over dit onderwerp dateert van 1968 en is hard aan herziening toe. Er hebben zich in vijftien jaar tal van ontwikkelingen voorgedaan die een herijking van het begrip arbeid noodzakelijk maken. Een eerste poging daartoe wordt ondernomen op het symposium van 8 februari, waar de inleiding wordt verzorgd door Arie den Broeder, destijds de eindredakteur van het rapport over humanisme en arbeid. Den Broeder is socioloog en lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond. In zijn dagelijks werk is hij directeur bijstandszaken op het ministerie van sociale zaken; hij heeft daar uiteraard veel te maken met de problemen rondom de zin en waardering van arbeid. Vorig jaar publiceerde dit blad een uitvoerig vraaggesprek met Den Broeder (zie de nummers van 5 en 25 mei 1982).

Als co-referente zal 8 februari optreden Regina Visscher, sinds kort lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond. Ook zij heeft in haar dagelijks werk alles te maken met de tegenwoordige problemen rondom de arbeidsverdeling. Het symposium van 8 februari begint om 20 uur en wordt zoals gebruikelijk gehouden in de grote zaal van het Erasmushuis, Oudkerkhof 11, Utrecht. Toegang gratis.

Tot slot nog dit: in tegenstelling tot vorig jaar zullen de symposia van de Stichting Socrates dit jaar in principe worden gehouden iedere tweede dinsdag van de maand. U kunt zich abonneren op de verslagen van deze avonden voor f 25,- per jaar. Opgave bij de Stichting Socrates, Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

Topsporter met beschouwelijke aard

PETER WINNEN

FIETST NIET VOOR ALLES EN IEDEREEN

Misschien nog wel opmerkelijker dan een premier die liever demarreert dan regeert, is een wielrenner met een politieke visie en een levensbeschouwelijke kijk op de harde wereld van de professionele topsport. Peter Winnen (25) door de sportpers gedoodverfd als toekomstig Tour de France-winnaar, is zo iemand. Voor hem is de topsport een leefwijze, één grote uitdaging aan de uiterste mogelijkheden van het menselijk lichaam én geest. Geen sportdwaas dus en daarmee is hij een buitenbeentje te noemen tussen de grote jongens van de wielersport. Paul Custers, zelf elke avond hardlopend en dus bekend met het „afzien“, trok enige uren met Winnen op, pratend over sport, god en sponsors.

„De mens is een natuurprodukt, net als de plant, leeft op aarde en zweeft door het heelal. Ik ben katholiek opgevoed en er wel achter gekomen dat ik op z'n hoogst mijn eigen god ben. Je kunt me gerust een overtuigd atheïst noemen". Aan het woord is Peter Winnen, profwielrenner in een sportkatern van het weekblad Vrij Nederland. 25 jaar en al een indrukwekkende staat van dienst in de sport van het „afzien". Twee achtereenvolgende jaren werd hij vijfde en vierde in de Tour de France en door de sportpers bejubeld als toekomstige tourwinnaar. Winnen blijft relativeren: „De sport is er voor mij en niet andersom".

Maar de Limburger bouwt ook aan een andere reputatie. En die is mischien wel net zo opzienbarend als om de gedoodverfde winnaar van de Tour te zijn. Hij ontpopt zich namelijk als een topsporter met een sterke individuele ethiek. Hij laat blijken de „wetten" van de keiharde profwielrennerij niet zomaar te accepteren. Het individu moet overeind blijven en niet tenondergaan aan de (kommerciële) belangen van de profsport, vindt Winnen. In dat opzicht staat hij vrijwel alleen in de professionele wielersport.

door Paul Custers

Wielersport is leefstijl

Sukcessen in de amateurwielersport deden Winnen de overstap van onderwijzer naar de profwielrennerij maken. Een intrede in een wereld die het individu eigenlijk in sterke mate ondergeschikt maakt aan het instituut? „Het is wel zo dat de profsport die neiging heeft, maar toch vind ik dat er verschil is, als je het vergelijkt met de relatie tussen individu en kerk. In feite heb ik geen baas die me voortdurend op de vingers kijkt en die vanuit dat ene aspect (de wielrennerij-pc) probeert mijn hele leven te beïnvloeden. Dat is in de „burgermaatschappij" toch wel anders. Daarnaast leg je jezelf een discipline op die weliswaar keihard is, maar waarvoor je zelf kiest. Het is een grimmig wereldje omdat het je er je boterham mee moet verdienen, maar het is niet benauwend. Je kiest voor de uitdaging, je bent voortdurend in gevecht met je lijf.

De profwielrennerij is een leefwijze, een principiële andere leefstijl dan de maatschappij waarin je naar je bureau gaat of ander werk doet. Het is een wereld die eigenlijk als geen andere een uitdaging is aan het individu."

De strijd met je lijf

Volgens Winnen is de strijd met je lijf en in enkele gevallen zelfs met je bestaan een uitdaging die te vergelijken is met de leefwijze van natuurvolken. „Ik weet

dat voor buitenstaanders zo'n vergelijking niet direct aanspreekt maar toch is het zo. Ik weet zeker dat je soms voortgaat op een instinkt dat in de geregelde maatschappij verdwenen is. Maar een instinkt dat bij volkeren zoals we die hier en daar in de wereld nog kennen, aanwezig is en een wezenlijk onderdeel vormt van hun mogelijkheden om te overleven.

Tja, sportverdwazing en zo, ik weet dat mensen dat denken. Maar niet elke konfrontatie met de uiterste mogelijkheden van je lichaam kun je zomaar sportverdwazing noemen. Je moet je hersens gebruiken en je moet vooral zelf je grenzen bepalen. Dat moet niet gebeuren door je baas of in mijn geval, door je ploegleider. Intellectuelen hebben nogal snel een veroordeling klaar, maar hoe noem je dan hun voortdurende poging om het uiterste te bereiken in geestelijk opzicht. Volgens mij is de uitputtingsslag en machtsstrijd in geestelijk opzicht in onze maatschappij immoreel en een verdwazing."

Geloof in God is opgelegd

„Als je op een gegeven moment gaat nadenken over geloof, kerk en de dogma's die daaraan vastzitten dan kom je volgens mij vanzelf tot een vorm van atheïstisch denken. Het geloof in god is teveel opgelegd door het instituut en brengt zoveel onredelijke normen en plichten met zich mee dat je je al snel afvraagt of zo'n onmenselijke god wel kan bestaan. Natuurlijk niet, het is een personifikatie van de machtshandhaving van het instituut kerk.

Natuurlijk kan je ook zonder kerk religieus zijn. Ik ben ook religieus in de zin van persoonlijke ervaringen die je niet zomaar kan verklaren. Ze gelden voor mij en voor niemand anders. En ik heb dan ook daardoor geen last van morele schuld en plichtsverzuim zoals de kerk je dat vanaf je kinderjaren probeert aan te praten." In zijn hoedanigheid als onderwijzer op het platteland botste Winnen uiteraard meteen met zijn opvattingen. „Ze willen veel te veel bepalen hoe je gelukkig moet zijn en dat leidt tot frustraties. Zeker bij kinderen."

Bidden is er niet bij

Volgens Winnen wordt in de profwielrennerij hierover niet zo erg veel gedacht en gesproken. Men is te druk en eenzijdig bezig met de sport. Winnen: „Zaken als geloof en zo komen niet aan de orde. De sportpers vraagt nog wel eens naar vormen van bijgeloof of zoiets maar dat moet dan alleen dienen als ingrediënt voor een „lekker" verhaal in de krant de volgende dag. De mateloze ergernis van mij bijvoorbeeld over de reizen van de paus en de toespraken van die man zijn geen onderwerp van gesprek. Je leeft, vooral bij grote evenementen, ook erg afgezonderd van het andere nieuws in de wereld. Zo'n paus die zich laat bejubelen door de allerarmsten in de wereld en daarna lekker terugkeert in de besloten luxewereld van het Vaticaan en daar weer beslissingen neemt over diezelfde arme mensen. Dat is iets waarover zeer waarschijnlijk alleen ik me erger tijdens m'n

werk. Bidden is er ook niet bij. Of meeste jongens geloven, weet ik niet."

Liever geen zegen

Net zoals de plaatselijke pastoor vroeger ten tijde van oorlog of ander militair vertoon de wapens inzegend, zo wordt ook nog wel eens de vertrekkende karavaan wielrenners bij gelegenheid van profronde ingezegend of toegesproken. Maakt Winnen daar een probleem van? „Ach nee, zo'n man doet z'n werk. Begrijp me goed, het hoeft voor mij niet en ik zie ook liever dat het niet gebeurt. Maar ik zou in zo'n geval niet mijn hoofd demonstratief omdraaien. Ik vind het te onbelangrijk om me uit mijn concentratie te laten halen. Bovendien zou je er waarschijnlijk niet eens iets mee duidelijk kunnen maken voor de mensen aan de kant of zelfs voor je collega's als je dat al zou willen". Volgens Winnen komt het trouwens vrijwel niet meer voor dat de zegen van de kerk wordt uitgesproken over de profwielrenners.

Niet alle sponsors welkom

Een ander aspect waar de Limburger een heel eigen mening over heeft is de ethische kant van de sportsporing en de deelname aan „besmette" wielerevenementen. Is elke sponsor welkom bij hem? Wil hij de merknaam van elke fabrikant op zijn shirt? Waar ligt de grens van verantwoorde sponsoring? „In principe vind ik dat elke sponsor kan aanbieden om zijn naam op mijn shirt te zetten. Toch zou ik bijvoorbeeld geen reclame willen maken voor politieke partijen. Zoiets als enkele wielrenners een tijd geleden hebben gedaan voor de VVD, zou ik niet doen. Natuurlijk worden kontrakten meestal voor een hele ploeg afgesloten. Maar bij individuele aanbiedingen zou ik het zeker niet doen en bij ploegkontrakten zou ik me in zo'n geval verzetten."

Ik pik niet alles

Maar er komen meestal geen politieke partijen opdraven. Het zijn ondernemingen, vaak multinationals die hun geld aanbieden in ruil voor reclame op wielen. En multinationals kunnen evenals politieke partijen afkeurenswaardige denkbelden vertegenwoordigen. Bijvoorbeeld de levering van wapens waarmee elders in de wereld mensen worden vermoord. Peter Winnen: „Vergeet niet dat je fietst voor je brood. De arbeiders in die bedrijven werken ook voor hun brood.

Maar toch zou ik niet alles pikken. Stel dat er sprake is van zo'n aanbod voor sponsoring dan zal ik zeker proberen zoveel mogelijk informatie te krijgen over die kwestie. Ik zou me een oordeel vormen en in geval van een ploegsponsor zou ik zeker mijn bezwaren sterk naar voren brengen. En als ik de keuze had om via een andere sponsor mijn brood te verdienen dan kies ik daarvoor. Het blijft echter moeilijk omdat het je direkt raakt. Maar ik rij niet voor ie-

Vervolg op pag. 14

Het Verbond, bijna een kerk

Sinds kort weten we zeker dat degenen gelijk gaan krijgen die menen dat het Verbond langzamerhand net zo'n soort zuil gaat worden als de kerken al zo lang zijn. Tot voor kort misten ze dat gelijk, want aan het Verbond ontbrak namelijk een wezenlijk kenmerk dat de kerken zo echt compleet maakt. Het Verbond had geen 'basisgroepenbeweging', geen 'bevrijdingstheologie', geen 'kritische gemeenten' of hoe al die klubs en bewegingen in de kerken ook mogen heten wier doel het is duidelijk te maken dat de 'officiële' kerken geen echte kerken in de ware zin des geloofs zijn. Maar sinds de herfst van vorig jaar is nu ook het Verbond bijna compleet. We hebben nu de Beweging van Kritische Humanisten, de BKH dus. Nu nog één clubje en dan zijn we denk ik echt compleet en ziet het Verbond er net zo uit als die andere levensbeschouwelijke groepen, de kerken. Dat clubje zou dan best BWH kunnen heten, de Beweging van Ware Humanisten, hoewel BEH, Beweging van Echte Humanisten, of BOH, Beweging van Oprechte Humanisten, of zelfs BAH, Beweging van Authentieke Humanisten, ook heel goed zou kunnen. Zelf zou ik meer voelen voor BNH, Beweging van Nadenkende Humanisten. Bij het opsommen van de vele namen die groepjes leden van het Verbond kunnen aannemen om aan te geven welk een bijzondere humanisten ze toch wel zijn, realiseer ik me echter dat

daarmee het gevaar wordt gelopen dat zich vrijwel altijd voordoet bij het gebruik van bijvoeglijke naamwoorden. Terwijl ze met hun bijvoeging de bedoeling hebben om meer toelichting te geven, geven ze vaak een onderscheid aan dat voor anderen niet erg gunstig kan zijn. Een groot ochtendblad heeft daar zelfs een journalistieke gewoonte van gemaakt die voor die krant kenmerkend is. Er is daarin nooit zomaar sprake van een vrouw, maar het gaat om een liefvallige, een bevallige, een jong-ogende, een goed-geklede en gazo-maar-door vrouw.

Die bijvoegingen vertellen echter niet alleen iets over die vrouw in kwestie, maar geven meteen aan wat aan de andere vrouwen die in het verhaal voorkomen, ontbreekt. En dat kan voor die andere vrouwen wel eens erg vervelend zijn.

Het wordt nog moeilijker wanneer mensen zichzelf van bijvoeglijke naamwoorden voorzien zoals dat met de kritische humanisten het geval is. Dat probleem ziet de BKH wel, want haar leden zeggen nadrukkelijk dat ze er niet vanuit willen gaan dat niet-leden van de BKH niet kritisch zouden zijn, want het humanisme heeft immers volgens de BKH in zijn algemeenheid kritische kanten.

Maar waarom dan toch die naam BKH? Dat wordt nogal omslachtig duidelijk gemaakt. De BKH wil het kritisch ver-

mogen dat aan het humanisme eigen is meer beklemtonen, want volgens de BKH lopen mensen het gevaar dat ze zich zomaar overgeven aan de vanzelfsprekendheden van een bestaande gang van zaken. Niet alleen lopen mensen dat gevaar, maar ook humanisten en niet te vergeten ook kritische humanisten. En als je je 'overgeeft aan de vanzelfsprekendheden van een bestaande gang van zaken' wordt volgens de BKH je kritisch vermogen minder actief.

En daarmee komt dan de aap uit de mouw van de BKH. Want volgens de aanhangers van de BKH is kritisch niet wat Van Dale er over zegt, namelijk 'geneigd ofwel bekwaam tot beoordelen, inz. tot het aanwijzen van fouten, of tot het onderkennen van juist en onjuist, waarde en onwaarde', maar het al of niet gevaar lopen je over te geven aan de vanzelfsprekendheden van een bestaande gang van zaken, waardoor het kritisch vermogen minder actief wordt. Dat je kritisch vermogen ook minder actief zou kunnen worden, wanneer je je overgeeft aan de vanzelfsprekendheden van een alternatieve gang van zaken, laat de BKH – ik ben geneigd te zeggen uit de aard der zaak – buiten haar gezichtsveld. En dat je op grond van je kritisch inzicht zoals Van Dale dat omschrijft, akkoord kunt gaan met een bestaande gang van zaken, ligt helemaal buiten de horizon van de BKH. Als ik dan nog eens in Rekenschap van september 1982 lees dat Rob Buitenweg, één van de woordvoerders van de BKH, tien bladzijden nodig heeft om duidelijk te maken dat het Verbond voortaan bij meerderheid van stemmen moet vaststellen wanneer humanistische waarden in het gedrang komen om vervolgens daar een standpunt over te formuleren, dan denk ik dat de aanhangers van de BKH gewoon een andere samenleving willen. En die zal pas echt humanistisch zijn. Omdat ze dat willen, noemen ze zich zelf kritisch. En omdat het humanisme kritisch van karakter is, moet het Verbond het wel in meerderheid met hen eens zijn.

Het lijkt mij daarom maar het beste dat de BKH zich anders gaat noemen. BBPH zou goed kunnen, Beweging van Bepaald Partijdige Humanisten. Dan is er meteen ruimte voor de BAPH, de Beweging van Anders Partijdige Humanisten en niet te vergeten de BTPH, de Beweging van Tegen-Partijdige Humanisten. En op onze Verbondsraden en kongressen zullen de afgevaardigden met hutkoffers komen om alle documentatiemateriaal bij zich te kunnen hebben, want het hoort immers bij een kritisch vermogen dat je zo nauwgezet mogelijk weet waarover met meerderheid van stemmen een standpunt wordt bepaald.

Johan S. Wijne

Johan Wijne is historicus en hoofdbestuurslid van het HV

WAT JE DAAR ZEGT
HERKEN IK HEEL GOED...
'N KEERTJE
LEKKER MENSELIJK TE KUNNEN
ZIJN IS TENSLOTTE DE DROOM
VAN
IEDERE
HUMANIST

Foto: Robert de Hartogh

TURKSE EN MAROKKAANSE VROUWEN IN NEDERLAND OP WEG NAAR EIGEN EMANCIPATIE

Nederland is kleurrijker geworden. Het is al lang niet meer het land van enkel haringhappers en aardappeleters. In het straatbeeld van met name de grote steden zijn Turkse vrouwen verschenen in wijde harembroeken, met vrolijke gekleurde hoofddoeken. En ook Marokkaanse vrouwen in jalaba's. En Surinaamse vrouwen met traditionele hoofdtoeien. Op de markten kan men nu naast boerenkool en spruitjes ook Turkse Shickebab, Surinaamse kousenbanden, Marokkaanse nanna-thee en Griekse vetta-kaas krijgen. Een lust voor het oog en een kruidige uitbreiding van de Hollandse spijzenkaart.

Veel wordt er de laatste tijd geschreven over mensen die vroeger gastarbeiders heetten, nu buitenlandse werknemers en in nota-taal kulturele minderheidsgroepen worden genoemd. Zij kwamen hier omdat wij ze nodig hadden om de ekonomie op steeds hogere toeren te kunnen laten draaien. Ze bleven hier toen die vette jaren voorbij waren en het ekonomisch tijt keerde. Ze hebben ook het recht om hier te blijven. Vaak haalden de mannen na jaren van scheiding hun vrouw

en eventueel kinderen naar Nederland (gezinshereniging). Veel is er al geschreven over de mannen, hun werk, hun situatie. En ook over de kinderen, de zogenaamde tweede-generatie-kinderen. Maar nog heel weinig heeft men oog voor de situatie van de buitenlandse vrouwen in ons land. Zij wonen misschien bij u in de buurt, misschien in dezelfde straat. Maar het is vaak moeilijk om in contact met hen te komen en we weten meestal maar weinig van deze vrouwen die vaak plotseling uit hun beschermde situatie in het thuisland naar het kille Nederland zijn gekomen. Ver weg van hun vertrouwde omgeving, hun veiligheid gevende familiebanden, taal en kultuur. Zij komen naar het gastland waar hun echtgenoot het geld verdient maar waar zij vaak niet bepaald als gasten worden behandeld. Hoe voelen zij zich in Nederland, hoe handhaven ze zich, wat kunnen wij voor hen doen, zonder betweterig te zijn, maar met respect voor hun kultuur? Dit verhaal gaat met name over Turkse en Marokkaanse vrouwen. Zij zijn de grootse groep buitenlandse vrouwen in Nederland.

De Marokkaanse vrouw in haar turquise jalaba versnelt haar pas en recht haar rug als zij met een boodschappentas langs een groepje jongens loopt. Buitenlandse vrouw zijn in Nederland. Is dat nou leuk? Amper, zo lijkt het als je de verhalen hoort van deze vrouwen. Vooral de Turkse en Marokkaanse vrouwen hebben moeite met hun bestaan hier. Ja, in het begin was het misschien nog spannend. Het afscheid van de familie en het dorp, de lange reis, het vliegtuig. En natuurlijk, de etage op drie hoog was wel wat anders als het lemen huis thuis en er is elektriciteit en uit de kraan komt stromend en zelfs warm water. Er staat misschien een auto voor de deur en de winkels zijn afgeladen met de prachtigste spullen. Maar het is ook erg koud soms en de burens zijn koel en afstandelijk, de mensen op straat kijken hen soms spottend aan, zo voelen ze. De kinderen gaan naar een Nederlandse school en vervreemden. De dochters willen niet meer leven zoals hun moeders en willen ook graag naar school of naar de disco of werk zoeken. Voortdurend heen en weer geslingerd tussen twee culturen voelen ook zij zich vaak erg eenzaam en ongelukkig. De dokter begrijpt hun klachten niet. Met Nederlandse vrouwen kunnen zij niet praten. De familie is ver weg en bellen is duur. Lezen en schrijven hebben ze nooit geleerd. In het dorp waar ze vandaan komen was het belangrijker om te werken op het veld, brood te bakken op het vuurtje buiten, het huis te vegen, kleren te naaien en andere vrouwen te helpen.

En langzaam ontstaat het heimwee. Heimwee naar de kalebassen, de meloenen en hazelnoten die op de platte daken lagen te drogen, de geur van stof en inheemse bloemen en kruiden. Naar de klagende stem van de Iman door de blikken luidspreker van de moskee. Naar de familie die alles in de gaten hield maar op wie je altijd kon rekenen. Naar de zee of juist de woestijn, de bergen. Heimwee ook naar het harde werken overdag en naar de avonden waarop de vrouwen uit het dorp bij elkaar zaten en onder het theedrinken en borduren nieuwtjes uitwisselen, elkaars problemen doorspraken, giechelden en samenzweerden. En langzaam werd 'thuis' een paradijs. Een beetje geïdealiseerd, maar toch.

Ze willen terug. Graag. Slechts een aantal gaat ook terug. De meesten zullen blijven, omdat het huis en de spullen zijn verkocht. Omdat de kinderen hier bezig zijn een toekomst op te bouwen. Omdat er thuis geen werk en minder mogelijkheden zullen zijn. Maar, het is niet meer als vroeger. Dat niet. De heimwee blijft. Natuurlijk, het is voor een deel de heimwee van een immigrant. Maar het is ook meer. Niet elke immigrant ondergaat zo'n grote cultuurverandering als Turken en Marokkanen die naar Nederland komen. Vooral de vrouwen zien vaak hun traditionele positie heftig ondergraven. Losgesneden van de banden met de familie, het land, het klimaat en de cultuur voelen veel vrouwen zich hier eenzaam en verloren en ziek. Nederland is koud, in meerdere betekenissen.

Twee Turkse meisjes aan het werk voor hun uitzet

Vaak zijn zij afkomstig uit dorpen op het platteland van Turkije en Marokko. Elektriciteit is er vaak nog niet aangelegd, westerse zaken als televisie, stofzuiger en wasmachine zijn dan ook voor de bewoners meestal onbekende dingen. Maar dat went wel. Wat de vrouwen erg missen in Nederland is de hechte band met de familie en de warme steun van de andere vrouwen uit het

door Ida Overdevest

dorp. Met Nederlandse vrouwen kunnen zij vaak nauwelijks praten. En de landgenoten die niet hun dorpsgenoten zijn, zijn hen even vreemd. In hun eigen land hadden zij relatief meer bewegingsvrijheid: de omgeving was veilig en vertrouwd. In Nederland voelen ze zich vaak verloren tussen auto's, vreemde mannen en ongesluierde vrouwen. Hier durven zij vaak nauwelijks over straat en worden daardoor steeds afhankelijker van hun man. De mannen moeten met hen mee naar de markt, naar de dokter, naar de school van hun kinderen.

Veel onverwachte problemen

Marokkaanse en Turkse gezinnen grijpen van de weeromstuit nogal eens terug op strengere (traditionele) normen en waarden dan zij in hun eigen land waren gewend uit bescherming tegen de invloeden van een voor hen bedreigende westerse cultuur. En ook uit angst voor de afkeuring van de eigen gemeenschap. Het zijn deze normen die de vrouwen nog maar zeer weinig bewegingsvrijheid toestaan. Maar ook de vrouwen die wél bewegingsvrijheid hebben, gebruiken deze nauwelijks uit angst of uit onwetendheid.

Er zijn vele aanpassingsproblemen aan de vreemde Nederlandse cultuur. Bijvoorbeeld als een vrouw zich ziek voelt en naar de dokter moet. Die dokter begrijpt vaak haar klachten niet. Hij geeft

haar pillen en dat vertrouwt zij niet altijd. De vrouwen zijn opvallend veel ziek. Maar voor hun problemen bestaat meestal geen medicijn.

Wanneer een Marokkaan bij een dokter klaagt over pijn in zijn buik is dat vaak als een signaal bedoeld: hij voelt zich ongelukkig of eenzaam. Zo bestaan er verschillende signalen in het Marokkaans om psycho-somatische klachten aan te duiden. Nederlandse doktoren begrijpen deze signalen meestal niet. Ook bij bevallingen rijzen vaak onverwachte problemen. De vrouwen moeten in het ziekenhuis bevallen terwijl ze in hun dorp gewend waren hun kinderen thuis te baren met steun van andere vrouwen. En niet bijvoorbeeld liggend in een bed maar gehurkt op de grond. Ook de diepgewortelde rituelen na de geboorte van een kind worden door Nederlandse artsen en verloskundigen vaak met wantrouwen bekeken. (Lees ook eens „Aysel en anderen" door Papatya Nalbantoglu ontroerend trieste verhalen van Turkse vrouwen in Nederland die zijn opgetekend door een Turkse onderwijzeres).

Eeuwenlange tradities en gewoontes blijken in Nederland niet meer stand te kunnen houden. En daarmee wordt ook het traditionele gezag van de vrouwen ondermijnd. Dit gezag is gebaseerd op hun ervaring en werkzaamheden die in Nederland niet meer relevant en dus niet meer gewaardeerd worden.

Konflikten met kinderen

Een ander groot probleem zijn de kinderen. Zij gaan naar een Nederlandse school en worden door de Nederlandse cultuur beïnvloed. Soms spreken zij alleen nog maar Nederlands zodat de vrouwen van hun kinderen vervreemden. Er ontstaan dan ook nogal eens conflicten tussen ouders en kinderen. De kinderen brengen de traditioneel vereiste onvoorwaardelijke volgzzaamheid en het verlangde respect voor de ouders niet altijd meer op.

Veel Turken en Marokkanen twijfelen nog steeds tussen teruggaan naar hun geboorteland of in Nederland blijven. Door de toenemende werkloosheid en daarmee de onzekerheid van hun positie, door hun heimwee en niet in de laatste plaats door de diskriminerende houding van Nederlanders staan velen nog met één been in hun eigen land. De positie op de arbeidsmarkt van Turkse en Marokkaanse vrouwen is slecht. In toenemende mate geven fabrieken de voorkeur aan Nederlandse werkrachten. Steeds meer vrouwen komen daardoor in het zwartwerkcircuit terecht waar zij geen sociale zekerheden hebben. Door hun vaak slechte vooropleiding en onvoldoende beheersing van de taal hebben zij bijna altijd slecht betaald, ongeschoold werk. Als zij al werk hebben.

Bevrijding uit isolement

Heimwee, zich geïsoleerd voelen en eenzaamheid zijn gevoelens die veel Marokkaanse en Turkse vrouwen gemeenschappelijk hebben. Gelukkig zijn er steeds meer Nederlandse vrouwen die begrijpen hoe moeilijk deze vrouwen het hier hebben. Maar het blijft niet bij begrip alleen. Velen zoeken contact met hun buitenlandse seksegenoten. Ze drinken thee met hen, helpen hen bij het invullen van formulieren en leren de vrouwen wat Nederlands.

In veel steden waar veel Turkse en Marokkaanse gezinnen wonen zijn er speciale taalkursussen (vaak gekombi-

neerd met naailessen) opgezet, in het algemeen door vrijwilligsters. Ook de organisaties van de Turken en Marokkanen organiseren lessen, activiteiten en voorlichting. Dit vrijwilligerswerk betekent voor veel vrouwen een eerste stapje naar de Nederlandse samenleving. Zij leren er genoeg Nederlands om zich op de markt of bij de dokter te kunnen redden. Maar bovenal zijn de lessen een middel om het isolement van de vrouwen te doorbreken. Voor veel vrouwen is het de enige mogelijkheid om even uit huis te komen, om andere vrouwen te ontmoeten, over hun problemen te kunnen praten. Af en toe organiseren de vrouwen ook zelf feesten in een buurthuis. Het is een poging om iets van de in Marokko en Turkije zo vanzelfsprekende vrouwenkultuur van dansen, muziek maken en theedrinken naar Nederland over te dragen. Door het vrijwilligerswerk en door, gelukkig steeds meer in Nederland ontstane Turkse en Marokkaanse Vrouwenverenigingen komen een aantal vrouwen uit hun isolement. Als de eerste stap eenmaal is gezet, blijken vrouwen verder te gaan. Ze worden bijvoorbeeld actief in een vrouwenvereniging, gaan zelf vrijwilligerswerk doen, of stappen soms over naar de Open School of de Moedermavo. Malika Khabazi van de Marokkaanse Vrouwenvereniging in Amsterdam: „Als de vrouwen maar eenmaal de eerste stap hebben gezet! Daarvoor is het eerst noodzakelijk dat ze naar een apart centrum kunnen waar alleen vrouwen komen. Nederlandse

instellingen hebben te veel drempels omdat er ook mannen komen, bier wordt geschonken of politieke activiteiten worden georganiseerd. Daar mogen ze vaak niet naartoe van hun man. Maar daarna gaan ze vaak verder. Dat is heel leuk om te zien“.

Kontakt soms problematisch

Het kontakt tussen Nederlandse en Turkse en Marokkaanse vrouwen verloopt overigens niet altijd zonder problemen. Nederlandse vrouwen zijn vaak niet altijd op de hoogte van de cultuur en levenswijze van Marokkaanse en Turkse vrouwen. Zo was er bijvoorbeeld een Nederlandse vrouw die een Marokkaans gezin als burenhad, kontakt legde met de dochter en haar en haar moeder wat Nederlands leerde. Maar daarbij begon zij zich te bemoeien met de gang van zaken in het gezin. Waarom moest het meisje zo'n stomme hoofddoek dragen en waarom leerde ze niet fietsen? Hoe konden de vrouwen het pikken dat hun man en vader zo streng was en altijd het laatste woord had? Waarom kwamen ze niet in opstand tegen hem en waarom kon die man zelf niet zijn koffie inschenken zonder zijn vrouw die toch al ziek was op te laten draven? Het gedrag van deze Nederlandse vrouw leidde uiteindelijk tot een daverende ruzie tussen haar en de man én het verbod tot welk kontakt tussen de vrouwen dan ook.

Achter de woorden kijken

Anne Buskes, maatschappelijk werker verbonden aan een centrum voor buitenlandse vrouwen in Tilburg, over het kontakt tussen Nederlandse en Marokkaanse vrouwen: „Als je vanuit je eigen feministische of westerse begrippen handelt, bereik je vaak het tegenovergestelde van wat je nou net wilt. Sterker nog, je maakt het voor de vrouwen veel moeilijker dan het al is. Als je met Marokkaanse vrouwen of Turkse vrouwen wilt omgaan, moet je niet je eigen normen en gedrag als enige maatstaf nemen“.

Als voorbeeld noemt ze de tijd dat ze zwanger was. „De vrouwen wensten mij toen allemaal toe dat Allah er voor zou zorgen dat het een zoon werd. Dat kan ik natuurlijk tegen gaan sputteren en zeggen: een dochter is ook goed! Maar je kunt ook bedenken dat voor hen een zoon belangrijker is dan een dochter, omdat een zoon kan gaan werken en zo geld binnenbrengt. Een dochter moet worden uitgehuwelijkt en kost geld. Ze wensten me dus gewoon iets goeds toe. Dat vind ik belangrijker dan vanuit mijn eigen normen hun gebaar veroordelen. Je moet áchter de woorden kijken.“

Rechten voor vrouwen in Koran

Eén van de grote verschillen tussen Marokkanen, Turken en Nederlanders is de godsdienst. Immers, het overgrote deel van Marokkanen en Turken in Nederland is moslim.

Omama Korz, uit Egypte afkomstig en docente Arabisch die veel met vrouwen over de Koran (het heilige boek van de islam) praat: „Veel Nederlanders den-

Groepsportret van buitenlandse vrouwen

ken dat de positie van de vrouwen in de koran slecht is geregeld. De Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes voelen zich daar soms diepongelukkig over. Ze kijken soms vol twijfel naar hun geloof. Maar het is een kwestie van interpretatie. Want vrouwen hebben volgens de Islamitische godsdienst wel degelijk rechten. Er zijn later alleen een heleboel tradities bijgekomen die op zichzelf niets met de koran te maken hebben. In de koran staat bijvoorbeeld dat alle mensen gelijk zijn, rechten hebben en dat er geen dwang mag zijn. Als een vader zijn dochter verbiedt naar school te gaan of dwingt te trouwen, of zijn vrouw verplicht een sluier te dragen, doet hij iets wat in strijd is met de koran. Het is daarom belangrijk dat vrouwen maar ook de mannen de koran goed leren bestuderen. Dat moeten zij samen doen. Want een Islamitische vrouw kan zich heel moeilijk van knellende tradities bevrijden als ook de man niet oprecht naar zijn geloof en tradities leert kijken."

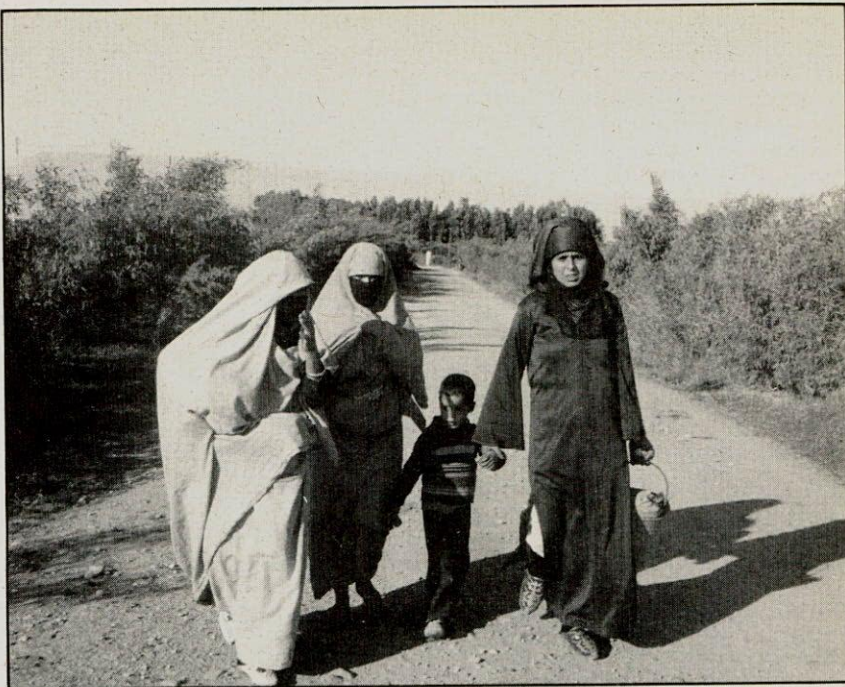
Om hoofddoek uitgelachen

Veel Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes dragen in Nederland een omslagdoek, hoofddoek of sluier, en een harembroek onder rok, jurk of jalaba (een lang soort mantel-jurk). Omaima Korz hierover: „Het is voor deze vrouwen soms heel moeilijk om deze kleren in Nederland te blijven dragen. Er wordt vaak om gelachen. Vooral jonge meisjes gaan zich dan schamen voor hun hoofddoek of sluier. Het is voor hen heerlijk om een plaats te hebben – zoals een centrum voor buitenlandse vrouwen – waar ze zich niet hoeven te schamen, waar ze niet worden uitgelachen. Veel mensen in Nederland begrijpen niet waarom deze vrouwen hun armen en benen bedekken.

Het is niet omdat we ongeëmancipeerd zijn, maar omdat we ons dan veiliger, meer beschermd voelen. Het haar van vrouwen is in Arabische landen een hoog schoonheidsideaal, net zoals armen en benen. Die verberg je zoveel mogelijk in publiek. Ik herinner me dat ik vroeger als schoolmeisje in Cairo altijd naar school ging in een afgeladen bus, waar ik me voortdurend tegen opdringerige mannen moest zien te beschermen. Mijn sluier gaf me dan een gevoel van bescherming."

„Ik denk dat zulke situaties overal hetzelfde zijn, ook in Nederland. Als de verhouding tussen mannen en vrouwen gelijkwaardiger zou zijn, zou het niet meer nodig zijn jezelf zo af te schermen. Maar zover is het nog lang niet." Nederlandse vrouwen blijken vaak uit dezelfde overwegingen bepaalde kleren wel of niet dragen. Er zijn Nederlandse vrouwen die niet graag met een diep decolleté over straat gaan. En hoeveel vrouwen schieten niet snel even een jasje over hun strakke T-shirt aan? In het westen zijn de vrouwenborsten immers een schoonheidsideaal! Die verberg je dus zoveel mogelijk in het publiek.

Omaima zoekt liever naar de overeenkomsten dan naar de verschillen tussen Arabische en westerse vrouwen. „Ik denk dat onze weg naar emancipatie

‘Een buitenlandse vrouw, afkomstig van een dorp, is in haar eigen land deel van een familie, en ze heeft in die familiekring een taak. Ze is iemand. Hier in Nederland niet. Haar man beslist hier alles. Ze heeft niets aan de kennis die ze van thuis meebrengt, zoals een goed houtvuur maken of broodbakken. Op straat is ze een anonieme buitenlandse vrouw. Daar was een enkel gebaar, één woord genoeg om elkaar te verstaan. Hier begrijpt ze niemand en niemand haar. Ze durft niet naar buiten, of mag dat niet. Het is een

wereld die ze niet kent, die haar angst aanjaagt. Thuis werd ze uitgebuit, maar tegelijk opgevangen door de familie, de andere vrouwen.

Hier wordt ze binnenshuis onderdrukt maar tevens afgesloten van de buitenwereld. (Ze mag vaak zelfs haar eigen vriendinnen niet uitzoeken.) Ze is afhankelijk van haar man en zelfs van haar kinderen. Ze is verantwoordelijk voor een huishouden waarin bevrediging van de eerste levensbehoeften al een financieel probleem vormt.’

een andere zal zijn dan die van de Nederlandse vrouwen. Daarbij hebben we eerder steun van Nederlandse vrouwen nodig dan kritiek. Je kunt van Arabische vrouwen niet ineens verwachten dat ze zich aan de westerse cultuur aanpassen en de hoofddoek afdelen of een korte broek aantrekken. Dat zou niet goed zijn."

Een goede ontwikkeling is dat steeds meer Turkse en Marokkaanse vrouwen in Nederland actief worden. De vrouwen richten zelf organisaties op, starten activiteiten en cursussen, proberen lotgenoten uit hun isolement te halen. Een gunstige ontwikkeling omdat de emancipatie van Turkse en Marokkaanse vrouwen in Nederland door henzelf zal moeten gebeuren en niet opgelegd kan worden vanuit de westerse tradities. Paula Jansen van het Nederlands Centrum Buitenlanders zegt er het volgende over: „Het is heel goed dat Turkse en Marokkaanse vrouwen zelf steeds actiever worden. Nederlandse vrouwen kunnen hen daarbij helpen door voorwaarden te scheppen en hen te ondersteunen. Maar vooral niet westers-bevoogdend of matriarchaal bezig zijn. De Turkse en Marokkaanse vrouwen zijn heel goed in staat hun eigen ontwikkelingsweg te kiezen!"

Ida Overdevest

VERDER LEZEN

AYSEL EN ANDEREN: Turkse vrouwen in Nederland. Door Papatya Nalbantoglu. Uitgave: Feministische Uitgeverij Sara, Amsterdam 1981.

VROUWEN TE GAST: Fotoboek van Bertien van Maanen. Uitgave: Feministische Uitgeverij Sara, Amsterdam 1979.

VROUWEN IN TURKIJE: Uitgave: HTKB, Turkse Vrouwenvereniging in Nederland, Amsterdam 1982.

VER VAN HUIS EN TOCH THUIS: gastarbeid in Nederland. Uitgave van CRM, 1980.

BUITENLANDSE VROUWEN IN NEDERLAND: Uitg. de Horstink, A'foort 1979.

DE GESLUIERDE EVA, verhalen over vrouwen in Egypte. Door Nawal El Saadawi. Uitgave Kritak, Leuven 1980. Verder heeft het Nederlands Centrum Buitenlanders (NCB) veel informatie- en ook tentoonstellingsmateriaal beschikbaar. Adres: Oudenoord 8, 3515 ER Utrecht. Tel. 030-334531. Zeer geschikt materiaal voor HV-gemeenschapsactiviteiten! De Stichting Audiovisueel Informatiecentrum Culturele Minderheden (kortweg Studio IM) heeft een videotheek met veel video's van, door en over buitenlanders beschikbaar. Katalogus te bestellen bij Studie IM, tel. 030-618884.

Karel van het Reve houdt niet van mensen die nooit een vlieg kwaad doen

Karel van het Reve is voor mij een held.

Met een held bedoel ik iemand van wie ik alles wil weten. Niet alleen lees ik zijn gehele oeuvre, maar ieder boek waarin zijn naam voorkomt, wil ik bezitten. Een held is iemand met wie je je wilt identificeren; het is tevens een persoon die je stimuleert.

Meestal wordt iemand een held door zijn werk – bijvoorbeeld Albert Schweitzer, Walesa, Anton Constantse, of in de literatuur: Elsschot, Multatuli, Kafka – maar er kunnen ook andere oorzaken een rol spelen. Karel van het Reve werd mijn held door een optreden dat ik van hem meemaakte.

Het was in Paradiso, de vermaledijde jeugdtempel van de jaren zestig. Van het Reve was uitgenodigd voor een forum over 'de nieuwe properheid' in de Nederlandse literatuur. Hij was daar een tegenstander van. De 'onbeschikbaarheid' van sommige auteurs (in dit geval ging het om de heren Luijters en Spaan) trok hij in twijfel. Tegenover zich vond hij Renate Rubinstein, Aad Nuis en Carel Peeters. Van het Reve onderscheidde zich van hen door zijn glasheldere wijze van formuleren, zijn humor en zijn eruditie.

Maar in het bijzonder viel hij mij op door iets anders. Op een gegeven moment stapte Guus Luijters uit het forum; hij wenste niet aan één tafel te zitten met Renate Rubinstein, Aad Nuis en Carel Peeters die hem voor fascist hadden uitgemaakt. Terwijl Luijters demonstratief het toneel afliep, beklom tamelijk rumoerig en ongevraagd een andere schrijver, A. Moonen, het podium om de lege stoel van Luijters te bezetten. Ofschoon iedereen vond dat dat niet hoorde, deed geen der forumleden iets. Op Karel van het Reve na. Woedend verhieft hij zijn zoveel-en-zestig jarige lichaam, liep naar Moonen toe en gooiden zijn twintig jaar jongere collega in de letteren eigenhandig het twee meter hoge toneel af. ('Schopte' schreven de kranten later, maar dat was niet waar.) Nooit zal ik het tevreden schoonwrijven van zijn handen vergeten, waarmee Van het Reve zijn aktie besloot. Sindsdien ben ik een zeer groot liefhebber van zijn proza geworden.

In zijn laatste boek *Freud, Stalin en Dostojevski* komt een andere Van het Reve naar voren. Zijn proza is, zoals immer, glashelder en doorspekt met humor. De invalshoeken van waaruit hij zijn onderwerpen benadert, zijn verrassend en zijn grote belezenheid zorgt voor zoveel argumenten dat hij het pleit, zo hij ergens voor pleit, wel móet winnen.

Maar in zijn stukken is Van het Reve niet de vechter die anderen het toneel af

Foto: Frans Nieuwenburg

Karel van het Reve: glashelder proza, doorspekt met humor

werpt, maar veeleer een bedaaide kamergeleerde. Er is bij hem een merkwaardig onderscheid tussen vorm en vent. Bij de schrijvers die hij bewondert – Elsschot, Tsjechov en Biesheuvel – vind je dat onderscheid eveneens terug. Wat Van het Reve, volgens mij, aan hen boeiend vindt, zijn de 'slechte' eigenschappen die zij bezitten; het zou aardig zijn als dat eens goed werd uitgezocht. Ik meen dat daaruit namelijk Van het Reve's antipathie tegenover Dostojevski valt te verklaren. Over de moeilijkheden die hij ondervond bij het lezen van Dostojevski, schrijft hij: 'Ik probeerde het iedere paar jaar weer, maar steeds mislukte het. Ondertussen leerde ik hem aardig kennen.' Even later schrijft Van het Reve: 'Hij (Dostojevski) heeft, voor zover ik heb kunnen nagaan – vier delen brieven, een hoop memoires van tijdgenoten – nooit een vlieg kwaad gedaan.'

Kijk, van zulke mensen houdt Van het Reve niet. Zo memoreert hij een voorval uit het leven van Dostojevski. Deze werd een keer door een dronken schoolmeester in Petersburg in elkaar geslagen. 'Die schoolmeester werd gepakt (het publiek had de bekende schrijver Dostojevski herkend, bovendien speelt dit alles in de negentiende eeuw, toen dat soort dingen nog bestraft werden), maar Dostojevski weigerde een klacht in te dienen. Toen ging de overheid tot vervolging over. De schoolmeester moest voorkomen, Dostojevski was getuige. De schoolmeester kreeg een straf, ik ben vergeten welke. Iets van tien roebel of tien dagen. Dostojevski betaalde toen van

zijn armoede die tien roebel. Ik zou die schoolmeester rustig die tien dagen hebben laten uitzitten. Had hij zijn handen maar thuis moeten houden.'

Uit de toon waarin dit is geschreven, voel je dat Van het Reve eigenlijk op Dostojevski neerkijkt.

Van personen die het beste met je voor hebben, moet Van het Reve helemaal niets hebben.

In zijn (ook in dit boek opgenomen) dankwoord bij de aanvaarding van de P.C. Hooftprijs – een prijs die hij uitgereikt kreeg uit handen van André van der Louw – gaat hij te keer tegen het kunstbeleid. Met name hekelt hij een gestencild stuk dat 'Over de vrijheid van de kunst' heet en dat geschreven is door Paul Beugels en... André van der Louw. Al het modieuze gezwets in dat stuk pakt hij aan: 'Waar ik trouwens ook tegen wil waarschuwen,' schrijft hij, 'is tegen het blinde gebruik van dat woordje 'vernieuwing'. Men gaat hier uit van de idiote veronderstelling dat het nieuwe beter is dan het oude, dat Rien Poortvliet beter is dan Anton Pieck, dat Hitler beter is dan de republiek van Weimar, Lenin beter dan Nicolaas II.'

„In de techniek is dat vaak zo: de nieuwe rekenmachines en televisietoestellen zijn beter dan de oude, maar in de kunst is dat niet zo. De zonen van Bach voerden interessante vernieuwingen in, maar ze waren niet beter dan hun vader. Het geleidelijk afschaffen van het onderwijs in vreemde talen op onze middelbare scholen is ongetwijfeld een vernieuwing. Het is nieuw om in een min of meer academische uitgave van de werken van Multatuli te lezen dat *e tutti quanti* een latijnse uitdrukking is, en het is ook nieuw dat een televisie-journalist die door ons naar Amerika wordt gestuurd om ons te vertellen wat daar gaande is, geen Engels kent en spreekt over het nieuwe china-servies van de Amerikaanse president – we mogen nog blij zijn dat hij het niet over het witte House-huis had. Maar er is geen enkele reden, geloof ik, om die vernieuwing toe te juichen.'

Aldus werd de hele nota van Van der Louw behandeld.

Toen Karel van het Reve de schrijver A. Moonen van het podium aflazende, vond ik dat hij dat niet mocht doen. Hij had Moonen met argumenten moeten overtuigen. Ik ben blij dat hij dat niet gedaan heeft. Wat had ik het vervelend gevonden als ik had moeten schrijven: 'Voor zover ik heb kunnen nagaan heeft Van het Reve nooit iemand een vlieg kwaad gedaan.' Nu heb ik kunnen vaststellen dat Van het Reve is wat hij in anderen bewondert. En die bewondering weet hij zeer knap te verwoorden.

Theodor Holman

Karel van het Reve: *Freud, Stalin en Dostojevski*. Uitgeverij: Van Oorschot. Amsterdam, Prijs: f 26,50.

Denken en doen

In het denken van mensen over emancipatie is veel veranderd, maar niet in het doen. Deze woorden sprak de voormalige staatssecretaris Hedy d'Ancona onlangs, zo meldt het jongste nummer van Kwartaalnieuws, een uitgave van de Emancipatieraad.

Helaas heeft zij gelijk. In de wereld van maatschappelijke en geestelijke hervormingen gaat het vaak uiterst traag toe. Dit in tegenstelling tot de wereld van de techniek. Daar wordt gestudeerd, geproduceerd en via de reclame weet men in korte tijd mensen te overtuigen, dat het leven zonder de nieuwste apparaten een zinloze zaak is. Hoe anders bij maatschappelijke ontwikkelingen en geestelijke hervormingen. Voordat de goegemeente los komt uit sleur en traditie om veranderingen niet alleen te aanvaarden, maar er bovendien ook naar te handelen, gaan soms

jaren, maar veel vaker generaties voorbij.

Eén van de oorzaken voor deze traagheid is wellicht 'angst'. De angst, dat op zichzelf als goed aanvaarde ideeën, in de praktijk zo geheel anders kunnen uitpakken. Zolang men daarover geen zekerheid heeft, houdt men het liever bij het oude. Zoals alle medailles, heeft ook deze twee zijden. Enerzijds is niet al het bestaande slecht en moet het nieuwe klakkeloos aanvaard worden alleen om derwille van het nieuw zijn. Waar het hier om gaat is té belangrijk om het het lot van modegrillen te laten ondergaan. Bovendien staat de mens in de voortgang der geschiedenis; hij leeft met zijn verleden in het heden, maar gericht op de toekomst. Diezelfde geschiedenis leert ook dat wanneer zich abrupte veranderingen voordoen, deze met veel geweld, ellende en leed ge-

paard gaan. Men moet wel een sadist zijn, wil men dit niet voorkomen.

Anderzijds kan het al te lang vasthouden aan sleur en traditie er juist toe leiden dat veranderingen met fors geweld worden doorgezet. Bovendien doet zich het opmerkelijke verschijnsel voor, dat al tijdens veranderingen andere inzichten veld winnen. Dit leidt dan niet tot terugkeer naar het oude, maar wel tot andere doeleinden. Hier komt één van de wezenlijke kenmerken van het mens-zijn in tot uiting. Een oud gezegde is: de mens wikt, maar god beschikt. Uiteraard geldt ook voor humanisten, dat mensen wikkelen en wegen, maar daar dan – als het goed is – ook naar handelen. De gedachte, dat god beschikt in het besef dat wat god doet, welgedaan is, ligt humanisten minder. Eerder zullen zij er vanuit gaan, dat pas in het menselijk handelen en de resultaten daar van duidelijk wordt of het in meerdere of minder mate juist is. Het ongewisse van de uitkomst ligt niet in de eerste plaats aan onzorgvuldige voorbereiding, maar aan de omstandigheden dat mensen niet van tevoren kunnen weten. Dit roept twijfel en angst op, maar mag men zich door zijn twijfels en angsten laten verleiden tot dadenloosheid? Moeten we niet alleen denken, maar er ook naar handelen? Iets doen in dat boeiende bedrijf, dat we het menselijk bestaan noemen?

Chiel Verduijn

Vervolg Peter Winnen

dereen en voor alles. Overigens, de meeste wielrenners zal dat geen biet interesseren.

Mensenrechten

Winnen is tegenstander van de apartheidspolitiek in Zuid-Afrika. Zou hij een wielerevenement aldaar rijden? „Ik weet niet of ik er naartoe zou gaan. Als ik zou gaan, zou ik ter plekke laten blijken dat ik het er niet mee eens ben. Ik denk dat ik voor dat laatste zou kiezen omdat je dan veel meer publiciteit kunt krijgen. Ik denk dat ik dat laatste zou doen, ja. Natuurlijk kunnen groeperingen voor de mensenrechten zoals Amnesty International topsporters benaderen. Ik ben zeker bereid om hun informatie door te nemen en ik weet ook ze-

ker dat zoiets, bij mij althans, invloed heeft. Of dat bij de anderen zo is, betwijfel ik sterk.

Een andere zaak is de overheid die de sport wenselijk te gebruiken als speerpunt in het beleid tegen onsympathieke regimens. Ik vind dat onjuist, omdat ze de gemakkelijkste weg kiezen en hun beleid willen afwentelen op enkele mensen. Economische of diplomatieke maatregelen zijn meestal veel effectiever. Maar vaak kiest een overheid daar niet voor omdat dat geld kost. Maar wij zouden dan wel moeten inleveren. Een ander punt is dat de overheid in voorkomende gevallen veel meer informatie moet geven aan sportmensen over landen waar zij naartoe gaan.”

Paul Custers

Foto: Cor Vos

HV OP RADIO & TELEVISIE

radio

HET VOORDEEL VAN DE TWIJFEL
dinsdag, 18.30-19.00 uur, Hilversum 2

woensdag, 18.30-19.00 uur, Hilversum 2

televisie

VIJF MINUTEN BEDENKTIJD
elke zondagavond 20.40-20.45 uur op Nederland 2.

DE KOSTWINNER WINT?

vrijdag 4 februari 1983, 22.45-23.25 uur, Nederland 1.

Steeds meer mensen kiezen ervoor binnen een relatie economisch onafhankelijk te zijn. Voor hen is „houden van” niet gelijk aan „onderhouden”. De overheid denkt daar blijkbaar anders over. Juist in een tijd van bezuinigingen vindt de regering dat we weer financieel voor elkaar moeten gaan zorgen. Daarom ziet die regering relaties als economische eenheden. Het kostwinners-principe wordt hiermee opnieuw versterkt, en de individuele vrijheid beknot.

SATIRE BLOEIT

ALS MEN VRIJ EN ZELFBEWUST GENOEG IS OM OM ZICHZELF EN ANDEREN TE LACHEN

Foto: 't Sticht

„De satiricus is een gekwetste idealist; hij wil dat de wereld goed is, de wereld is slecht, en daarom trekt hij tegen alle slechtheid van leer,” schreef de bekende duitse satiricus Tucholsky. Ook de cartoonist is een satiricus, die met zijn scherpe tekenpen (tegenwoordig vaak een viltstift) in een lange traditie staat. Want spotten is een menselijke eigenschap en satire bestaat al zo lang er mensen zijn.

Tot 18 februari kunt u in het Erasmushuis het werk zien van twaalf cartoonisten die voor deze expositie hun beste werk uitzochten. De tentoonstelling werd vorige maand geopend door Hans Mulder, kunsthistoricus en oprichter van de stichting „Pers en Prent”. Hij hield daarbij een boeiend betoog over de rol en de funktie van humor, satire en spot door de eeuwen heen. Belangwekkend genoeg om zijn speech in z’n geheel te publiceren in de „Humanist”.

Kinderen hoor je het woord kunst wel eens zó uitroepen: „Kunst, zeg!” In dat geval is er geen sprake van een bewonderende uitroep bij het zien van Rembrandts Nachtwacht, maar van de teleurgestelde, verontwaardigde konstatering, dat iets niet echt, slechts een trucje blijkt te zijn. Diezelfde intonatie klonk door in het negatieve advies, dat de Raad voor de Kunst in 1981 uitbracht

Bij de foto. Groepsportret van de negen cartoonisten die bij de opening van de expositie aanwezig waren. V.l.n.r. Tom Janssen, Len Munnik, Willem van Manen, Jos Collignon, Martin Simek, (Anone), Sylvia Weve, Stefan Verwey. Zittend Arend van Dam en knielend Rob Wout (Opland).

door Hans Mulder

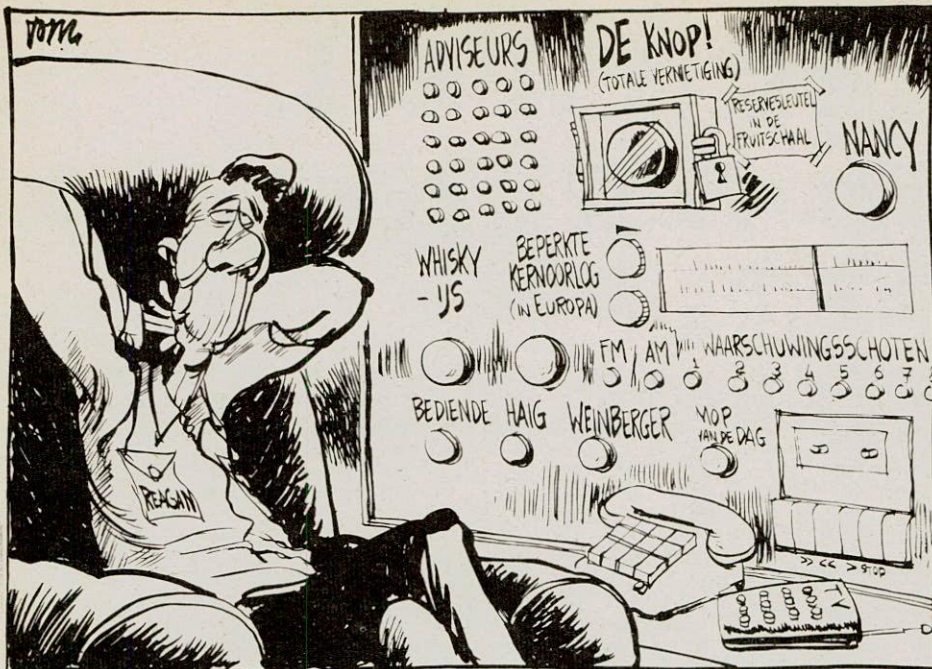
naar aanleiding van een subsidieaanvraag voor de reizende Opland-tentoonstelling. Zij stelden het zelfs nog wat botter door te beweren dat er in het geval van Oplands werk niet eens van kunst gesproken kan worden.

„Hoe hebben we het nu?”, is men geneigd zich af te vragen. Laten wij ons dagelijks en wekelijks een nepvorm van kunst in krant en tijdschrift voorschieten en wordt in dit boek niets anders getoond dan het weliswaar handige, maar onechte gegoochel van artistieke

charlatans, wier vlot getekende karakteristieken van het politieke en menselijke handelen in feite een platte kappersalonthumor verhullen?

Het antwoord op die vraag is zo duidelijk, dat ik dat niet hoeft te geven. Maar wel is het misschien goed om iets te zeggen over het bijzondere karakter van de (getekende) satire, juist om nader aan te geven waarom het advies van de Raad voor Kunst zo’n volslagen gebrek aan kunstzinnig én kunsthistorisch inzicht toonde.

Hoewel de studies over de karikatuur het begin van dit genre van tekenkunst uit de zestiende eeuw dateren, is het

wezen ervan veel ouder. Spotten is een menselijke eigenschap en satire bestaat al zo lang als er mensen zijn. Daar wijst onder anderen de schrijver van het kurieuze in 1919 gepubliceerde boekje *Das Teuflische und Groteske in der Kunst* op. Na gekonstateerd te hebben, dat de mensheid altijd behoefte heeft gehad om de hem omringende wereld positief te ervaren en er, mede door middel van de beeldende, of liever schone kunsten plezier aan te beleven, merkt hij op: „Ook de ontkenning van het leven heeft van oudsher een sterke aantrekkingskracht op de mensen gehad.“ Inderdaad staan in religie en mythologie vanaf het begin goed en kwaad naast elkaar. Het kwade is een negatieve bespottung van het goede en als zodanig zou de duivel de vroegste karikatuur genoemd kunnen worden. Kwaad is natuurlijk maar een betrekkelijk begrip. Er kan zowel het boze onder verstaan worden als al datgene wat anders of tegengesteld is aan de gangbare normen of moraal, anders ook dan de als normaal ervaren, zichtbare werkelijkheid. Daarom werden aan de tegenstelling goed en kwaad de begrippen mooi en lelijk, zwart en wit en eveneens ernst en humor verbonden.

Bij satire staat de mens centraal

In de (kunst)geschiedenis is een lange, doorlopende reeks van voorbeelden te vinden van afwijzing en verkettering van alles wat afweek van de bestaande norm. Samenvattend zou men kunnen zeggen, dat het de christelijke cultuur aan humor ontbrak, zoals er ook bij totalitaire politieke ideologieën nooit eens een glimlachje afkon. Gebrek aan ironie kost slachtoffers.

Het probleem is nog altijd actueel, zoals blijkt uit het voorbeeld van de Bond tegen het Vloeken, die onlangs (begin december 1982) verklaarde dat de VARA en VPRO strafrechtelijk vervolgd moesten worden, omdat deze twee omroepen het volgens hem „krenkende en smalende“ lied *Het wijnjaar nul* van Van Kooten en De Bie hadden uitgezonden. De bond meende hierin Jezus en

het heilig avondmaal bespot en belasterd te zien.

Satire wordt niet alleen gekenmerkt door haar tegendraadse karakter, maar ook door het persoonlijke, op de mens gerichte karakter ervan. Deze centraal gestelde mens blijkt bij nader inzien een opmerkelijke relatie te hebben met de ontwikkeling van het genre. Het is immers geen toeval, dat er dan pas sprake was van een bloei, wanneer er een maatschappij en een cultuur bestonden waarin de burgerij mondig was en waarin vrijheid en individualisme een belangrijke rol speelden. Tijdens de Grieks-Romeinse tijd werd de satire een populaire en gewaardeerde kunst. Men denke bijvoorbeeld aan Aristophanes, die in zijn komedie *De Wolken* de nog aktueel aandoende, brutale worstjesverkoper met snijdende opmerkingen het plechtige gepraat van het koor laat onderbreken. Of aan Plautus, die met zijn *Amphytruo* Molière inspireerde tot het schrijven van *Amphytrion* en met *Aulularia* aan Hooft het gegeven verschafte voor *Warenar*. Ook de uit die tijd overgebleven karikaturale beeldjes en maskers bewijzen, dat men zich toen vrij en zelfbewust genoeg voelde om om zichzelf en anderen te kunnen lachen. In de zo van christendom doordrenkte Middeleeuwen raakte de humor schijnbaar op de achtergrond, evenals het to-

neel. Dat alles was te frivool en werd door de kerk zoveel mogelijk geweerd. De geschiedenis van satire en toneel lijkt in deze periode een zwart gat te vertonen. Er is in de bestaande literatuur of beeldende kunst uit die tijd maar weinig dat tot lachen ontodigt. Slechts in de verborgen, duistere hoeken en gaten van de gotische kathedralen treft men de kolderieke monstertjes en groteske figuren aan, die aantonen dat de humor zich niet door welke banvloek dan ook liet uitdrijven.

De Renaissance echter met zijn benadrukking van de individualiteit en het menselijk zelfbewustzijn gaf een nieuwe impuls aan de satire. Wat de mondigheid van de individuele burger betreft, dat kan heel letterlijk worden genomen. Men kreeg om het maar kort en krachtig uit te drukken een grote bek. Vandaar dat de spot eveneens aan een duidelijk politiek karakter kreeg, zoals in het opstandige Nederland van de zestiende en zeventiende eeuw, dat eerst de Spanjaarden het land uitjoeg en vervolgens lef genoeg had om oorlogen te voeren met Engeland en Frankrijk. Dergelijke, parallelle ontwikkelingen treft men aan in beide laatstgenoemde landen, waar de politieke spotprent direkt te maken heeft met de zich in Engeland al vroeg ontwikkelde democratische gedachte en met de revolutionaire idee van vrijheid, gelijkheid en broederschap in Frankrijk. Wanneer in de negentiende eeuw de arbeidersbeweging opkomt en de pers zich tot een belangrijk medium ontwikkelt, zal de politieke prent een nog opvallender positie gaan innemen.

Het hier gelegde verband tussen de satirische thematiek en de politiek-maatschappelijke ontwikkelingen gaat nog steeds op. In tegenstelling tot de westerse landen waar de getekende, humoristische kritiek een niet weg te denken onderdeel vormt van de vrije meningsuiting, heerst er in de totalitaire, socialistische staten een haast feodale, middeleeuwse situatie. De satire is daar verschrompeld tot een onder staatstoezicht gestelde vorm van saaie propaganda en vrijblijvende humor, waar alleen de inventiefste geesten nog wel eens op surrealistische wijze aan kunnen ontsnappen.

Omdat satire en karikatuur zo direkt met het menselijk bedrijf te maken hebben, bestaat er een nauw contact tus-

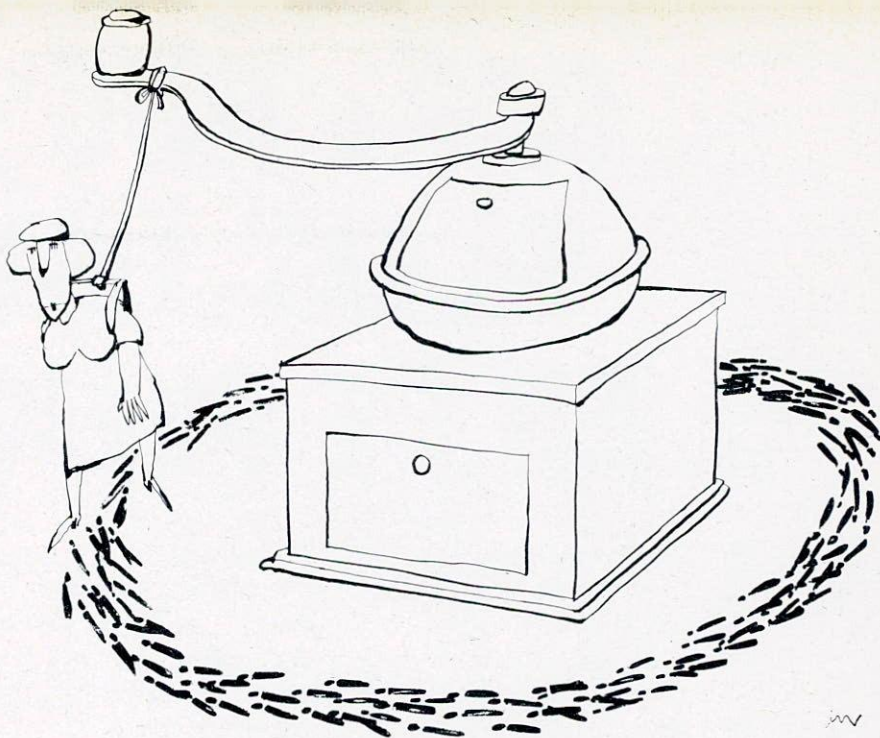

sen deze kunstvorm en het publiek. Ik heb al gewezen op de negatieve, vaak zeer heftige reacties, maar dat zijn toch uitzonderingen. Een groot deel van het publiek ervaart de ironische kijk op het leven als positief. Humor is een uitlaatklep voor een overvol gemoed. Dat geldt vooral voor de politieke humor, die vaak als een steun in de rug wordt ervaren en politiek leed in vermaak kan veranderen. Niets is zo leuk als de tegenstander uit te lachen en hem op papier een kopje kleiner gemaakt te zien. Tegenwoordig gebeurt dat op een minder partij-politieke, propagandistische wijze dan bijvoorbeeld Albert Hahn Sr. dat voorheen deed. De spot is ironischer en veel eigenzinniger geworden, zoals ook het publiek veranderd is en liever bij de televisie en centrale verwarming zit dan rond het kampvuur en de meiboom. Maar het leedvermaak is hetzelfde gebleven, evenals de nauwe band tussen tekenaar en publiek. Albert Hahn Jr., stiefzoon van Hahn Sr. en ook politiek tekenaar, merkte in 1935 op: „De caricaturisten zijn volkskunstenaars. Zij staan midden in het woelige leven, te midden van hen, die met een kritisch geest de wereld aanschouwen.” Dat geldt nog altijd.

De typering van Hahn Jr. geeft tevens aan, waarin de karikaturisten/cartoonisten zich van andere kunstenaars onderscheiden. Sinds de Renaissance hebben zij zich tot een aparte groep van beeldende kunstenaars gevormd, die van het weergeven van het afwijkende en ongewone, van het bespottelijke en bekritiseerbare hun specialisme hebben gemaakt. Arcimboldo, Jacques Callot, Goya en Daumier zijn enkele voorbeelden van beroemde voorgangers van de huidige generatie tekenaars. Hun al zo bijzondere vak werd in de moderne tijd een nog eigen-aardiger kunst. De satirische tekenaar van deze tijd moet vaak dagelijks tekeningen afleveren, die bovendien zo actueel mogelijk moeten zijn. Meer dan van andere tekenaars wordt van hem konstant inventiviteit, oorspronkelijkheid, gevoel voor humor en kritische zin geëist. Bovendien werkt hij met een beperkte thematiek. Het is eigenlijk verbazingwekkend wat er ondanks die druk en beperking steeds weer op het papier komt te staan.

Cartoonisten lijken in dat opzicht wel op getalenteerde biljarters, die ondanks hun gebondenheid aan ballen, tafel, keu en spelregels, steeds weer prachtige caramboles op het groene laken maken. De vergelijking gaat nog verder op. Zoals de biljarter door zijn flitsende stoot een patroon verandert in een totaal andere, zo weet de tekenaar met zijn averechtse pen een bekend gegeven een drastische draai te geven, die door het onverwachte ervan de lach bij de kijker opwekt.

Stefan Verwey bijvoorbeeld beeldt in een tekening het griezelig vertrouwde beeld van de oorlog uit. Hij haalt de routineuze kijker echter onderuit door op de voorgrond twee soldaten te plaatsen die snikkend van de lach het opschrift lezen op het pakje sigaretten, dat een van hen de ander aanbiedt: „Roken bedreigt de gezondheid.” Op een ande-

re manier maakt Sylvia Weve korte metten met het traditionele beeld van de schattige baby. Zij nagelt het schreeuwende kind met een mes en vork vast aan het eetblad van zijn stoeltje als een protest tegen de valse romantiek van damesbladen. Satirisch tekenwerk is niets anders dan het laten carambo-leren van een zienswijze. Het verstoort de bestaande orde.

Het klinkt paradoxaal, maar juist bij de (politieke) cartoonisten is de kreet „vakmanschap is meesterschap” voor wat betreft de kunsthistorici en kunst-kenners niet opgegaan. De achtergrond van het wanbegrip en het uitblijven van erkenning vormt in principe de aloude scheiding tussen mooi en lelijk. Door zich in het ongewone, andere en ook alledaagse te specialiseren werden de karikaturist het buitenbeentje onder de kunstenaars. Die beklommen in de loop der tijd de ivoren toren, op de top waarvan zij romantisch konden zwijmelen

over het vergankelijke der dingen en afgeven op de grof besaarde zielen in het dal. De satirische tekenaar bleef beneden staan, dicht in de buurt van de inspiratiebron, de mensen. Zijn tekenen werd een dagelijkse bezigheid en door de estheten misverstaan als alledaagse bezigheid. Kunst moest mooi én moeilijk zijn. Niet iets wat weggelegd was voor de gewone man. Vanaf diezelfde hoge positie bekeek de Raad voor de Kunst het werk van Opland. Heel erg goed konden zij het niet zien, want tussen de top en het dal zweeft nog altijd een nevelig waas van esthetiek. „Wat, een kunst?“, riepen zij in koor. En uit het dal klonk de echo met een uitroep: „Wat een kunst!”

Hans Mulder

* Een karikaturist is de tekenaar van gearcheerde portretten, vaak van politici. Een cartoonist is de maker van getekende grappen. De meeste satirische tekenaars houden zich met beide genres bezig.

TWAALF CARTOONISTEN

De expositie van eigen gekozen werk van twaalf cartoonisten in het gebouw van het Humanistisch Verbond (het Er-

asmushuis) duurt tot 18 februari. De tentoonstelling is geopend op werkdagen van 10.00 tot 17.00 uur. Toegang is gratis.

De volgende twaalf cartoonisten selecteerden voor deze bijzondere gelegenheid ieder tien van hun eigen cartoons: Arend van Dam, Peter (van Straaten), (Kees) Willemen, Silvia Weve, Frits Müller, Opland (Rob Wout), Len (Munnik), (Jos) Collignon, Stefan Verwey, Anone (Martin Symek) en Tom (Janssen).

Er is ook een boek beschikbaar van deze tentoonstelling. Een 48 pagina's tellende (gebonden) catalogus waarin alle 120 tentoongestelde cartoons zijn opgenomen. Ziet u geen kans om de expositie te bezoeken, bestelt u dan de catalogus. Tot 18 februari kunt u als HV-lid of abonnee op de „Humanist” dit boekje krijgen voor slechts f 11,-. Na die datum is de prijs f 12,50. Maak f 15,50 (dat is inclusief porto) over op giro 58 tnv. de Humanistische Pers, Utrecht onder vermelding van „Twaalf Cartoonisten”.

CARL ROGERS SLAAT TERUG ... EN DE PLANK MIS

De humanistische psychologie is in beweging. De bijna onaantastbare ideeën van Carl Rogers, godfather van de cliënt-gerichte therapie, worden de laatste tijd hevig bekritiseerd. Met name door Rollo May, ook niet de eerste de beste, die weinig goeds over heeft voor de ideeën van Rogers. Het draait vooral om de vraag of het slechte in de mens nou de schuld is van de cultuur of van de natuur. In het vorig nummer van de „Humanist” lieten wij uitgebreid May aan het woord met zijn kritiek op de zijns inziens veel te optimistische ideeën van Carl Rogers. In dit artikel geeft Rogers enig tegengas. Maar erg steekhoudend is zijn verweer niet, vindt Albert Nieuwland die ook dit keer een en ander voor de „Humanist” vertaalde. Behalve een reactie op de kritiek ook aandacht voor de visie van Rogers op de mogelijkheid om internationale conflicten te beheersen d.m.v. „de persoonlijke aanpak”. Albert Nieuwland is er niet bijster enthousiast over: voor hem is Rogers op het gebied van de wereldpolitiek meer een bijziende die een vergezicht aanprijst. Ach arme Carl Rogers. Maar laten we vooral niet zijn grote waarde vergeten voor de humanistische psychologie op individueel en groepsniveau.

In de vorige Humanist besteedden we nogal wat aandacht aan de aanval van Rollo May op Carl Rogers en bepaalde ontwikkelingen binnen de „humanistic psychology”. Ik heb dit een belangrijk gebeuren genoemd, omdat voor het eerst iemand van het formaat van May, zelf humanistisch psycholoog, een grondvester zó durfde te bekritisieren. Rogers is behalve één der grondvesters nog steeds één van de belangrijkste vertegenwoordigers van deze stroming in de psychologie en heeft ook daarbuiten school gemaakt. De Rogeriaanse denkwijze en methodiek, gekenmerkt door een zeer konsekwent centraal stellen van de cliënt en zijn beleavingswereld, is te vinden in allerlei vormen van psychotherapie, groepswerk, vormingswerk, opvoeding en geestelijke verzorging. Het zou best kunnen zijn, zoals sommigen beweren¹⁾, dat de Rogeriaanse manier van denken bij velen zo is aangeslagen en een manier van zijn is geworden vanwege de religieuze component, die er altijd al bij zat²⁾. Kenmerkend hiervoor is Rogers’ geloof, dat „het meest persoonlijke tevens het meest universele” is. Zelfbewustwording biedt zodoende inzicht in de kosmische ordening, een oude humanistische gedachte uit de Renaissance trouwens³⁾.

door Albert Nieuwland

May’s kritiek richtte zich op vier punten. De belangrijkste hiervan was het *narcistische karakter* van Rogers’ leer: de overdreven aandacht voor de „binnenwereld” onder verwaarlozing van maatschappij en politiek. Een tweede kritiekpunt was Rogers’ opvatting dat de mens *fundamenteel* goed is en dat de oorsprong van het kwaad in de cultuur ligt, die volgens May toch ook door mensen is gemaakt. Een derde punt betrof Rogers’ opvatting over de *overmijdelijke nieuwe cultuur* die zou komen en waarin mensen zich meer zouden kunnen ontplooiën. Tenslotte had May kritiek op de Rogeriaanse psychotherapie, die volgens hem niet weet om te gaan met de *agressie* en deze zo juist zou kunnen bevorderen. In het onlangs uitgekomen herfstnummer van de *Journal of Humanistic Psychology*⁴⁾ komen (zoals was te verwachten) Carl Rogers en een aantal medestanders uitvoerig aan bod en pogen genoemde kritiek te beantwoorden. Het zou te ver voeren alles voor de „Humanist” te vertalen. Ik heb me beperkt tot de belangrijkste passages van Rogers⁵⁾. Er zijn twee bijdragen van hem. Een artikel dat volgens Rogers al vóór May’s open brief is geschre-

ven en waarin hij scherp stelling neemt tegen de Amerikaanse buitenlandse politiek. De tweede – een brief – is een direkt antwoord aan May. We zullen met fragmenten uit deze laatste brief beginnen.

Het kwaad in de psychotherapie

„Je spreekt uitvoerig over het gebrek van mensen zoals ik en de cliënt-gerichte therapie om gevoelens van woede en vijandigheid, negatieve gevoelens in het algemeen en speciaal die jegens de therapeut te herkennen, te aksepteren en te beantwoorden. Ik denk dat dit in het verre verleden tot op bepaalde hoogte zeker het geval was, hoewel ik ook wel voorbeelden heb beschreven hoe ik met bittere vijandigheid jegens mij in de therapie omging. Ik ben het nooit erg eens geweest met de opvatting van de beoordelaars van ons schizofrenieonderzoek, dat wij negatieve of vijandige reacties ontweken of vermeden. Ik moet nu erkennen, dat zij het mogelijkwerijs toch bij het rechte eind hadden. Zeker de laatste jaren heb ik het gevoel meer adequaat op deze gevoelens te reageren (...) Ik geloof dat ik geleerd heb woede jegens mij en anderen toe te laten. Er kan iets van waar zijn in wat je zegt, dat cliënt-gerichte therapeuten de neiging hebben deze gevoelens niet te aksepteren en te beantwoorden. Als dat zo is, betreur ik dat net zoals jij.”

Het kwaad in de wereld

„Hoe verklaar ik het kwaadaardig gedrag dat zo overduidelijk in onze wereld aanwezig is? Ieder mens heeft de capaciteit hiertoe. Ikzelf (en anderen) heb wel eens moordlustige en wrede gevoelens gehad. Ik heb wel eens iemand pijn willen doen, mijn wil aan iemand opgelegd, me woedend gevoeld. Maar het is goed te beseffen dat ik óók de capaciteit heb tot bijv. braken. Bij de omzetting van impulsen in gedrag gaat het m.i. om twee elementen: sociale konditionering en vrijheid van keuze. Misschien kunnen we Hitler als voorbeeld gebruiken. Zijn ervaringen in de vroege kinderjaren en de sociale omstandigheden maakten het voor de hand liggend dat hij zich zou trachten te manifesteren als leider die van haat vervuld was jegens diegenen die hij verantwoordelijk stelde voor zijn vernedering. Maar behalve dat is er bij de beslissing om de joden uit te roeien ook sprake van een persoonlijke en vrije keuze, waar hij zelf verantwoordelijk voor was. M.i. komt ieder destructief gedrag – tenminste in theorie – tot stand door verschillende mengelingen van deze elementen. Ik geef toe dat ik van bepaalde soorten destructief gedrag veel niet begrijp. De experimenten van Milgram en Zimbardo (zie vorige „Humanist“) zijn voor mij net zulke verbijsterende puzzels als voor de onderzoe-

kers zelf. Milgram's proefpersonen waren weliswaar beïnvloed door onze op aanpassing gerichte opvoeding en Zimbardo's studenten door onze training in vooroordelen. Maar ik geef toe dat dit nauwelijks adekwate verklaringen zijn.”

De onvermijdelijke nieuwe cultuur

„De verontrusting die er tegenwoordig in onze maatschappij en de wereld bestaat lijkt me te voorspellen dat er ons onvermijdelijk een sociale transformatie (*fundamentele verandering, A.N.*) te wachten staat. In de chemie en ik denk ik onze hele cultuur zal deze heftige verontrusting tot een reorganisatie leiden van een hogere orde. Voor wat betreft de persoon van morgen denk ik dat je me verkeerd hebt begrepen. Ik sprak over de persoon die geschikt zou zijn in die getransformeerde wereld te leven en niet over de gemiddeld persoon van nu. Hoewel ik geloof dat deze transformatie onvermijdelijk is, zal het zeker geen sociaal konstruktieve verandering zijn als wij allemaal er niet al onze krachten aan geven.”

Tussenbalans

Tot zover Rogers' antwoord aan May. Hij ging in deze brief ook nog in op May's kritiek op het marxisme van de „humanistic psychology“. Ik zal echter dade-

lijk Rogers hierover het woord laten in zijn artikel over de Amerikaanse buitenlandse politiek, omdat hij m.i. daarin iets minder slecht uit de verf komt dan in zijn brief. Rogers erkent trouwens dat zijn brief in haast is geschreven.

Als we nu een tussenbalans opmaken, komt Rogers er wel héél schamel af. May's bezwaar tegen het vermijddrag van Rogeriaanse therapeuten ten aanzien van agressie deelt hij. In zijn antwoord op May's vraag waar het kwaad in de wereld dan toch vandaan komt, als de mens van nature goed is en de cultuur toch ook een menselijke schepping is, spreekt hij zichzelf tegen. Zijn uitspraak: ieder mens heeft de capaciteit tot kwaadaardig gedrag is strijdig met zijn opvatting dat de mens van nature goed is. Hij verklaart destructief gedrag uit een combinatie van sociale konditionering en vrije keuze. Maar hij verklaart daarmee niets. Want hoe komt het dat sociale konditionering (op zich een neutraal gebeuren) „kwaad“ wordt ingevuld en hoe komt het dat iemand in alle vrijheid voor het kwade kiest?

Met de experimenten van Milgram en Zimbardo weet Rogers totaal geen weg. Hij geeft er blijk van nauwelijks benul te hebben van sociale psychologie. Hij zal wel deskundige zijn op het gebied van individuele therapie en begeleiding, maar bij zijn inzicht in groepsgebeurens zet ik nu toch óók vraagtekens. Ook bij de kwestie van de „nieuwe cultuur“ spreekt Rogers zichzelf nogal tegen. Enerzijds zegt hij dat de gemiddelde mens van nu niet geschikt is om in die „onvermijdelijk komende“ nieuwe cultuur te leven. Maar anderzijds roept hij ons allen wel op die nieuwe cultuur een handje te helpen de „goede“ kant op te gaan. Over het „hoe“ hiervan kunnen we nu Rogers beter het woord geven met gedeelten uit zijn artikel getiteld: „Een psycholoog beschouwt de kernoorlog, dreiging en mogelijke voorkoming“.

Rogers over konfliktbeheersing

Rogers wil met dit artikel laten zien, dat de „humanistic psychology“ geen narcisme bedrijft, maar een eigen bijdrage heeft te leveren aan de oplossing van de sociaal-politieke vraagstukken van deze tijd, bijvoorbeeld op het gebied van de beheersing van sociale konflikten. Hij hanteert hierbij het zogenaamde GRIT-model (*Graduated and Reciprocated Initiatives in Tension Reduction*). Dit model houdt in dat de ene partij eenzijdig en vooraf aangekondigd tot een zekere spanningsvermindering overgaat, daarmee bewust en openlijk een bepaald risico lopend. Vervolgens wordt de tegenpartij uitgenodigd deze stap op zijn waarde te erkennen en te beantwoorden. Rogers heeft dit model van Charles Osgood op groepsniveau toegepast en heeft bijeenkomsten belegd van mensen die op heel verschillende terreinen in konflikt met elkaar leefden. Zo verzamelde hij groepen van ghettoneggers samen met blanke hulpverleners; Noordierse protestanten en katholieken; progressieve en konservatieve politici. De rol van de Rogeriaanse

CARL ROGERS:

groepsbegeleider („facilitator“, d.w.z. degene die slechts „mogelijk maakt“) acht hij hierbij van eminent belang omdat de waarde van een begeleider, die de gevoelens – zelfs de meest bittere zoals die van twee tegenstanders – kan begrijpen en verhelderen, is duidelijk aangetoond. „De etiketten – zwart, blank, hulpverlener, cliënt, konservatief, radikaal – begonnen te verdwijnen. Stapje voor stapje werd echt menselijke communicatie mogelijk“. Ook op internationaal nivo ziet Rogers voor deze werkwijze mogelijkheden.

Camp David als ontmoetingsgroep

„Men zou kunnen denken dat dit alles inderdaad zo toegaat op bijeenkomsten in ontmoetingsgroepen, maar dat we aan zo'n proces niets hebben op internationaal vlak, waar we te maken hebben met grote politieke eenheden. In dit verband wil ik wijzen op de konferentie van Camp David. (In dit buitenverblijf van de president van de VS hielden Carter, Begin en Sadat langdurige besprekingen om tot een vredesregeling te komen voor het Midden-Oosten - red.)

Ik weet niet of president Carter enig psychologisch advies ontving. Maar de sessies van Camp David leken veel op het intensieve groepsgebeuren, zoals ik dat heb beschreven en vele gevolgen ervan zijn vergelijkbaar. In de eerste plaats ging het informeel toe. Er was geen protokol, geen ceremonieel en geen formele kledij. De regeringsleiders in het bijzonder (hun staf slechts tot op zekere hoogte) ontmoetten elkaar

gewoonweg als personen.

Ten tweede werden allerlei pogingen gedaan het gesprek te begeleiden. Tijdens een nogal gespannen en boze bijeenkomst hoorde Carter aanvankelijk alleen maar aan wat Sadat en Begin te zeggen hadden. Aan het eind gaf hij net als een groepsbegeleider een samenvatting van de argumenten van beide regeringsleiders. Hij was in staat om de twistpunten kalm en begrijpend naar voren te brengen, terwijl ze door Begin en Sadat zeer emotioneel waren gebracht.

Bij een andere gelegenheid, toen het conflict tussen Sadat en Begin zo hoog op was gelopen dat ze elkaar niet meer wilden zien, trad Carter als intermediair op door wederzijdse mededelingen over te brengen, tot het moment dat de heren elkaar weer wilden ontmoeten (Dayan: Breakthrough: A Personal Account of the Egypt-Israel Negotiations, New York 1981).

Een derde overeenkomst met het groepsgebeuren is de beslotenheid waarin werd onderhandeld. Er waren geen pottenkijkers. De media werden niet toegelaten. Het was niet nodig nu voor de wereld een schone schijn op te houden. Men kon eens een proefballonetje oplaten zonder het gevaar te lopen eraan gehouden te worden. De onderhandelaars konden gewoon als persoon met elkaar praten.

Nog een punt van overeenkomst met het intensieve ontmoetingsgroepsgebeuren was het snelkookpan-karakter. Twaalf dagen lang hield men voortdurend contact met elkaar. Lang en nauw contact met iemand waar je het totaal

niet mee eens bent, onder begeleiding van een derde, leidt onvermijdelijk tot beter begrip en grotere akseptatie van de ander. Hoewel president Carter verre van neutraal was en soms eerder trachtte te overreden dan te begeleiden, funktioneerde hij toch duidelijk als begeleider.

Er waren twee opmerkelijke resultaten naar aanleiding van de Camp David-konferentie. Het eerste was dat deze twee regeringsleiders, die toch het overleg vanuit heel verschillende standpunten begonnen, uiteindelijk tot een belangrijke overeenkomst konden komen betreffende verder te nemen konstruktieve stappen. Het tweede resultaat was verbazingwekkend. Begin en Sadat stonden aanvankelijk zeer vijandig tegenover elkaar. Na die twaalf dagen waardeerden ze elkaar blijkbaar zoveel dat ze elkaar voor de TV omarmden. Dit duidt er sterk op dat een proces tussen regeringsleiders net zo kan werken als in ontmoetingsgroepen.

Er waren ook fouten. Zo hadden stafleden meer in het gebeuren gemengd moeten worden. En er was te weinig aandacht voor de „thuisfront-problematiek“, het verschijnsel dat de deelnemer met zijn meer verzoeningsgezinde opvattingen is afgedreven van zijn opdrachtgevers. Zo waren er nog meer fouten, maar toch betekent Camp David een nieuwe stap op het terrein van de internationale onderhandelingen. Het bevestigt de mogelijkheden van het intensieve groepsgebeuren. Het is een model dat gebruikt en verbeterd moet worden“.

Ontmoetingsgroepje op topnivo? V.l.n.r. Sadat, Carter en Begin, in Camp David 1978

Rogers en de kernbewapening

Hoe ziet Rogers de toepassing ervan op de kernbewapeningswedloop? Hij constateert bij zowel het Amerikaanse als het Russische volk een grote angst en acht een massale vredesbeweging nodig om de regeringen tot doorbreking van de vicieuze cirkel te brengen. Rogers: „Het doel van deze beweging moet tweeledig zijn: de kernbewapeningswedloop te stoppen en een vredesproces in gang te zetten. De noodzaak van zo'n positief programma kan niet genoeg worden benadrukt. De eerste stap is de Amerikaanse buitenlandse politiek te veranderen. Nu tonen de topautoriteiten niet de gerinste neiging om vrede met Rusland te wensen, om de Russen te willen begrijpen of om een vreedzame oplossing van onze wederzijdse problemen uit te werken. Ze doen niet echt gemeende voorstellen, waarbij ze weten dat die toch niet door de Russen geaccepteerd zullen worden. Zij en hun supporters zijn een prachtig voorbeeld van het patroon, waarover ik sprak: „Wij hebben gelijk en zijn goed, jullie zijn fout en slecht“. Dit beschrijft hun houding precies. Dreigementen lijken bijna hun enige diplomatieke instrumentarium. Wij scalperen Rusland om zijn invasie van Afganistan en zijn bijdrage aan de militaire diktatuur in Polen. We dreigen alle onderhandelingen als afstraffing van hun handelswijze af te breken. Ook al is deze inderdaad betreutswaardig, we zouden haar toch met enige aarzeling moeten beoordelen, gezien ons eigen gedrag in Vietnam, Chili en El Salvador.

De tegenwoordige houding van de Amerikaanse regering moet veranderen. We moeten met het Russische volk communiceren. We moeten hun standpunt proberen te begrijpen. We moeten hen helpen ons standpunt te begrijpen. Het zal niet makkelijk zijn dat te realiseren. Maar we moeten aanzetten tot deze dialoog geven tijdens bijeenkomsten van regeringsfunctionarissen, bij beroepkonferenties, zakelijke contacten en bezoeken van Russen aan ons land. Ervaren begeleiders voor deze ontmoetingen kunnen we zo nodig uit andere landen betrekken”.

Hoe Rogers te waarderen?

Tot zover Rogers in zijn artikel. Verfrissend simpel of gevaarlijk simplistisch? Er vallen immers eindeloos veel vraagtekens te zetten. Stel, dat het in Camp David inderdaad zo is gegaan, is dat dan achteraf gezien wel allemaal zo goed geweest? Werden er geen beslissingen geforceerd, die later weer teruggedraaid moesten worden. Werden er geen problemen van de eerste orde onder de tafel geschoven (zoals de Israëlsche claim op de Westoever). Was er toch ook niet façadewerk: de omhelzing na afloop op de TV? Of was het het bekende gevoel van high-zijn, van euforie, na afloop van een intensief groepsgebeuren? Heeft Camp David niet een aantal fundamentele tegenstellingen in het Middenoosten verdoezeld in plaats van opgelost – of althans helder gesteld? Zijn dit soort konferenties wel

te vergelijken met ontmoetingsgroep-situaties? Waren het wel goede politici, als ze elkaar te veel als persoon gingen zien. Want het ging toch niet om personen, maar om volkeren? Etc., etc. Aan de andere kant zit er natuurlijk ook iets in. Camp David heeft zeker iets belangrijks gerealiseerd. De functie van ervaren en gezaghebbende (maar ook: machtige...) bemiddelaars is weer eens aan de orde gesteld. maar dan toch weer vragen. Dit alles is toch niets nieuws? De „persoonlijke aanpak“ hoort toch al vanouds tot het instrumentarium (of de trucs) van de kunst van de diplomatie? Gaat het hierin niet eerder om keihard en realistisch onderhandelen dan om een warme en inlevende ontmoeting?

Ik denk, dat we Rogers' activiteiten op verschillende niveaus verschillend moeten waarderen. Rogers is op zijn best – en dat is in dit artikel wat op de achtergrond gebleven – op individueel niveau, in de ontwikkeling van de cliënt-gecentreerde methodiek bij de persoonlijke begeleiding. Mensen in kwetsbare situaties, mensen in nood, mensen „in wording“ zijn heel goed gediend met de Rogeriaanse warme en inlevende aanpak. Dit geldt ook op groepsniveau, althans als het gaat om mensen die in de knel of in de knoop zitten. Maar dan komt toch al gauw Rollo May's bezwaar om de hoek kijken: is het wel gezond voor mensen om uit te gaan van de gedachte dat „de mens“ in wezen „goed“ is? Is het niet veel bevrijdender te erkennen en mensen te laten erkennen, herkennen en accepteren, dat ze óók rotzakken en egoïsten zijn en dat het goed is die gevoelens van kwaadheid en dat egoïsme te uiten? Met andere woorden de Rogeriaanse aanpak op groepsniveau kan soms heel goed zijn, soms minder, afhankelijk van de situatie van de groepsdeelnemers. Maar Rogers op zijn slechts is m.i. als hij zich op het gladde ijs van het hoger maatschappelijke of zelfs „internationale“ niveau begeeft. Zijn experimenten met groepen mensen in konfliktsituaties lijken me zeer zinvol, maar dan alléén ingebed in een goed doordachte, breder-maatschappelijke verzoeningstrategie. Anders zijn de experimenten druppels op de gloeiende plaat, sterker nog: stel je de deelnemers nodeloos bloot aan alle mogelijke risico's! (denk bijvoorbeeld aan de Noordierse „thuisfrontproblematiek!“). Op „internationaal“ niveau lijkt Rogers me een totale amateur: een bijziende die een vergezicht aanprijst.

Albert Nieuwland

1. Robert C. Fuller: *Carl Rogers, Religion and the Role of Psychology in American Culture*, in het herfstnummer 1982 van de *Journal of Humanistic Psychology*, zie verder bij noot 4.
2. *Carl Rogers' A Way of Being*, Boston 1980, vertaald als „Over mens zijn“, uitgeverij de Toorts, Haarlem.
3. J. P. v. Praag: *Grondslagen van humanisme*, Boom, Meppel, 1978, pag. 23.
4. *Sage Publications*, 275 South Beverly Drive, Beverly Hills, CA 90212, U.S.A.
5. Voor een verslag van de andere artikelen, zie de tijdschriftenrubriek van *Rekenschap*, Maart 1983.

PAS VERSCHENEN

In januari verscheen een belangrijk boekje voor de besturen van gemeenschappen en andere geïnteresseerden. Met de realisatie van het **PRAKTISCH HANDBOEKJE VOOR DE PLAATSELIJKE PUBLICITEIT** komt het Humanistisch Verbond tegemoet aan een grote behoefte. Want met deze uitgave van de publiciteitsdienst van het HV is het mogelijk om op het plaatselijke vlak eenvoudig en doeltreffend publiciteit te bedrijven.

Uitvoerig wordt in het handboekje ingegaan op het maken van een gemeenschapstijdschrift met minimale kosten maar met een maximum aan resultaat. Maar ook andere publiciteitsmiddelen komen doeltreffend aan bod: het maken van een persbericht, het houden van een perskonferentie, het inrichten van een informatiestand. Naast talloze aanwijzingen en tips ook een uitvoerig draaiboek hoe een manifestatie op te zetten. En een overzichtelijke lijst van adressen.

Kortom, een zeer praktisch boekje voor elke gemeenschap, projectgroep, actiegroep, of wat voor groep dan ook die aan publiciteit wil doen.

Dit **HANDBOEKJE VOOR PLAATSELIJKE PUBLICITEIT** is voor geïnteresseerden (ook buiten het Verbond) verkrijgbaar voor f 9,80 (inklusief porto). Over te maken op giro 58 tnv. de Humanistische Pers onder vermelding van „Handboekje“.

TWEDE DRUK

De eerste druk (1000 ex.) van de brochure „Leven op een vulkaan“ is inmiddels uitverkocht. Er is inmiddels een tweede druk verschenen in een nog fraaiere uitgave. Te bestellen door f 4,- (inklusief porto) over te maken op giro 58 tnv. de Humanistische Pers, Utrecht onder vermelding van „Vulkaan“.

Hoofdbestuur stelt stuurgroep in

De hoofdbestuursvergaderingen van november en december stonden in het teken van de financiële problemen waarin het Humanistisch Verbond terecht dreigt te komen. Er ontstaat een groeiende kloof tussen de dalende middelen die door de leden worden opgebracht en de stijgende behoefte aan activiteiten van het HV. Terwijl voorzieningen moeten worden geschapen voor een steeds groter wordend deel van de Nederlandse bevolking (een vijfde tot een kwart noemt zichzelf humanist) is het financieel en organisatorisch draagvlak van het HV volstrekt onvoldoende meegegroeid. Het HV begint daardoor te lijken op een in omvang toenemende roeiboot die met relatief steeds kleiner wordende roeispanen moet worden voortbewogen.

VAN HET HOOFDBESTUUR

Dit structurele probleem wordt in 1983 acuut omdat personeelsleden ontslagen dreigen te worden als er geen geld op tafel komt. En dat terwijl al met een minimum aan mensen een maximum aan werk verzet moet worden. Het hoofdbestuur heeft daarom een stuurgroep ingesteld die tot taak heeft om op korte termijn oplossingen te vinden. De stuurgroep bestaat uit vijf hoofdbestuursleden (Anneke Krijnen, Regina Visscher, Henk Engelsman, Ben Olivier en mijzelf) en vijf hoofden van dienst (Joos Sinke, Defensie; Wieberen Koopmans, HVO; Casper Vogel, RTV; Paul Custers, Publiciteit; en de directeur Hennie Baas). De stuurgroep heeft een driedelige taak gekregen: in relatie tot de samenleving, de overheid en het HV zelf.

Aan de Nederlandse samenleving zal

Mannenpraatgroep in Amsterdam

In de vorige „Humanist“ was de aankondiging over de mannenpraatgroep verminkt afgedrukt. Onze ekskuses hiervoor. Hier volgt de juiste aankondiging.

In de gemeenschap Amsterdam start op 17 januari een mannenpraatgroep o.l.v. Albert Nieuwland en Henk ter Heide. De groep zal tien maandagavonden bijeenkomen. Opgave en inlichtingen bij Henk ter Heide, tel. 020-822272 ('s ochtends van 8 tot 10 uur). Er zijn nog enkele plaatsen vrij, graag snel opgeven.

De gemeenschap Amsterdam begint zaterdag 5 februari met een gespreksgroep over het onderwerp Vrede. Verspreide aspecten van het vraagstuk over vrede zullen kort worden ingeleid waarna discussie volgt. Tien zaterdagen in februari tot april van 11.00 tot 15.30 uur. Gespreksleider Arie L. Beem. Informatie: Arie L. Beem, tel. 020-460062

moeten worden duidelijk gemaakt dat het voortbestaan van het HV in het geding is. Wil het georganiseerde humanisme in Nederland een serieus te nemen faktor blijven dan zal het HV betere spanen moeten krijgen om mee te roeien. Terwijl dogmatische groepen zoals de EO en het Leger des Heils kunnen beschikken over ruime financiële middelen denkt het humanistische bevolkingsdeel er goedkoop van af te komen door het HV maar voort te laten modderen met volstrekt onvoldoende middelen. Wij zullen duidelijk moeten laten blijken dat er een grens is bereikt: wil het humanisme ook in de toekomst tegenspel kunnen blijven bieden tegen dogmatisme en onverdraagzaamheid dan zal humanistisch Nederland over de brug moeten komen. Vrijheid is niet de afwezigheid van organisatie maar de aanwezigheid van een zodanige organisatie dat de vrijheid kan worden veilig gesteld. De stuurgroep denkt aan een tientjesactie onder vrienden van het humanisme, ouders van hvo-kinderen, oud-bezoekers van het Coornhert-huis, Humanitas-leden, e.d. Ook zal een beroep op HV-leden worden gedaan en zullen de media worden ingeschakeld.

Wat de relatie tot de overheid betreft zal worden voortgebouwd op mijn brief aan Lubbers en zijn toezegging in de regeringsverklaring dat met het HV gespro-

ken zal worden. Gedacht wordt aan een kort geding op grond van aanwezige jurisprudentie waaruit blijkt dat niet het ledental van het HV maatstaf mag zijn voor subsidieverdeelsleutels van de overheid maar de omvang van de geestelijke stroming. Bij Defensie krijgen wij 5% van de subsidie terwijl 25% van de militairen voor onze geestelijke verzorging kiest. Christelijke identiteitsorganisaties krijgen bij Welzijn 35 keer meer subsidie dan humanistische. Wij krijgen minder dan de helft van de levensbeschouwelijke zendtijd waar wij recht op hebben. Het HOI krijgt minder dan de helft van de subsidie waar het recht op heeft. De achterstelling van de hvo-bekostiging is in strijd met de grondwettelijke vrijheid van onderwijsrichting. Als het HV op al deze punten juridisch in het gelijk zou worden gesteld, zou dat de humanistische beweging in Nederland aanzienlijk meer armslag geven en van veel financiële problemen verlossen.

De stuurgroep zal zich in de lijn van de projectgroep Groei ook bezig gaan houden met de organisatie van het HV zelf. Er wordt gedacht aan een meer gedecentraliseerde opbouw van het HV. Er zal meer een beroep gedaan moeten worden op vrijwilligers, aansluitend op hun eigen belangstelling en deskundigheid. Ook moet onze driedelige doelstelling goed in het oog worden gehouden: het HV als bezinningscentrum, als dienstencentrum en als centrum van humanisering van de samenleving. Bij dit alles moet het HV zich niet centralistisch opstellen maar fungeren als een voorhoedebeweging. Bij veel humanisten leeft een te afwachtende houding ten opzichte van het HV terwijl er meer een beroep op zelfwerkzaamheid gedaan zal moeten worden. Als mogelijke werkvorm wordt aan projectgroepen gedacht.

Naast de stuurgroep zijn nog twee andere commissies ingesteld die paritair bestaan uit hoofdbestuursleden en functionarissen. De eerste commissie heeft tot taak om op korte termijn te onderzoeken hoe de huidige financiële

Het hoofdbestuur vergadert. V.l.n.r. Johan S. Wijne, Regina Visscher en Wim van Duyl.

situatie is ontstaan en wat voor lering wij daaruit kunnen trekken voor de nabije toekomst. De tweede commissie werkt aan het tot stand komen van een CAO voor het HV-personeel. Het ziet er naar uit dat dit de Welzijns-CAO zal worden. Het hoofdbestuur overweegt momenteel de oprichting van een werkgeversstichting omdat de wet op de ondernemingsraden niet op geestelijke genootschappen van toepassing is en wij het personeel een grotere rechtszekerheid willen geven dan bij de kerken bestaat. Op de nieuwe stichting zouden dan zowel de Welzijns-CAO als de wet op de ondernemingsraden van toepassing kunnen zijn. De financiële gevolgen van deze operatie die het personeel meer rechtszekerheid moet geven worden momenteel onderzocht. Een en ander houdt in dat het hoofdbestuur pas kort voor het mei-kongres met de begroting 1983 klaar zal kunnen zijn. Het hoofdbestuur houdt zich inmiddels ook nog met andere lopende zaken bezig. Er komt een nieuwe paritaire commissie met de Raad van Kerken, waaraan onzerzijds Anneke Krijnen, Joos Sinke, Wieberen Koopmans en ikzelf zullen deelnemen. Jan Schnerr heeft aangekondigd zich wegens drukke werkzaamheden te moeten terugtrekken als algemeen sekretaris. De nieuwe algemeen sekretaris zal een aantal taken van mij moeten gaan overnemen omdat ik door grote drukte op mijn werk aan de universiteit minder voor het HV beschikbaar zal zijn. Het hoofdbestuur zal in de januari- en februari-vergaderingen zich bezighouden met de voorstellen voor het mei-kongres, de kandidaatstellingen en de beleids- en prioriteitennota.

Rob Tielman

Humanisme in woorden

Op zondag 13 maart is hierover een studiedag georganiseerd door het Gewest Utrecht. Aan verschillende woordvoerders uit het Humanisme wordt gevraagd hun visie uiteen te zetten, o.a. religieus humanisten, kritisch humanisten, vrijdenkers. De dag wordt gehouden in de School voor de Wijsbegeerte, Dodeweg 8, Leusden. Voor inlichtingen: Frank de Mink: 033-620960/010-635031

Spoken in het openbaar

Voor leden van het HV die kleine voordrachten willen houden over humanisme, vormingsonderwijs of geestelijke verzorging. De cursus is bedoeld voor bestuursleden, HVO-gevenden en HOI-kursisten. Er kan gebruik gemaakt worden van video of geluidsopnamen. Kosten f 60,- (vraag subsidie aan bij de plaatselijke gemeenschap). Tijd: 6 vrijdagen van 10.00 tot 14.00 uur, tussen 11 februari en 25 maart. Plaats Erasmushuis, Utrecht. Voor max. 10 personen. Deelnemers uit

het gewest Utrecht gaan voor. Inlichtingen en opgave Frank de Mink, tel. 010-635031 of 033-620960. De organisatie is in handen van Werkgroep Vormingswerk Gewest Utrecht.

Kritisch Humanisten

De kritische humanisten houden op de volgende data plenaire bijeenkomsten waarop belangstellenden welkom zijn: zaterdag 5 maart en zondag 17 april, beide dagen van 11.00 tot 17.00 uur in het Erasmushuis, Oudkerkhof 11 in Utrecht. Inlichtingen: tel. 030-321758.

Humanistisch Vredesberaad heeft steun nodig

Het Humanistisch Vredesberaad heeft (wil het zijn doelstelling enigszins kunnen waarmaken) dringend behoefte aan:

- aktivering van humanisten, om hun eigen rol in de vredesbeweging te doen spelen. Hiervoor zijn aktieve kernen nodig, die regionaal een stimulerende en koördinerende taak vervullen. Deze kernen zijn momenteel vaak nog te klein. Daardoor moeten weinig mensen te veel werk doen. Sluit je aan, want alle beetjes helpen.
 - geldelijke steun voor akties, publiciteit, etc. Stort uw bijdrage op postgiro 58 tnv. Humanistische Pers, Utrecht onder vermelding van „Vredesberaad“. Alle, ook kleine bijdragen helpen!
 - Er is steun nodig voor het landelijk sekretariaat. Liefst mensen die in Utrecht-stad of direkte omgeving wonen. We hebben 2 à 3 mensen nodig die samen ongeveer 8 uur per week kunnen werken.
- Nadere informatie: Cor de Ronde, Molendijk 2, Zwartewaal. Tel. 01887-1200.

Pinksterweekend

Voor de vierde keer wordt er een pinksterweekend georganiseerd voor humanisten van alle leeftijden in Hooghalen (Dr.). Van vrijdagavond t/m maandagmiddag zullen 30 tot 40 volwassenen en kinderen gezamenlijk en in kleine groepjes een programma uitvoeren, waarin veel tijd is voor uitstapjes in de mooie omgeving. Als programma valt te denken aan: praten over dingen die ons bezighouden, over persoonlijke en maatschappelijke onderwerpen; ook kunnen er kreative activiteiten worden ontplooid en eenvoudige ontmoetingsspelletjes worden gedaan. Een en ander is afhankelijk van vraag en aanbod. Vooraf worden de wensen geïnventariseerd. Opgeven door storting van f 40,- op giro: 1934988 van F. B. de Mink, Amersfoort, o.v.v. Pinksterweekend. Inlichtingen tel. 033-620960/010-635031 (werk) of Riet Eleveld, tel. 020-761820

GEMEENSCHAPSNIEUWS

Breda: Op 25 januari om 20.00 uur spreekt Margreet de Leeuw, functionaris vrouwenemancipatie bij het HV, over de nota van de vrouwenwerkgroep 'Een beetje macht, een beetje liefde'. In deze nota staan aanbevelingen voor een beleid inzake vrouwenemancipatie binnen het Humanistisch Verbond. Plaats: Café Brauers, Ginnekenmarkt 17 te Breda (bus 3 vanaf het station).

Eindhoven: Zondag 20 februari om 14.30 uur houdt Jan Vis, landelijk voorzitter van De Vrije Gedachte, een inleiding over 'Humanisme en Atheïsme' in de rekreatiezaal van het J. Pels-Wooncentrum, Geestakker 46 te Eindhoven.

Groningen: Op woensdag 9 februari om 19.30 uur komen Casper Vogel, hoofd van de RTV-dienst van het Verbond, en Rob van der Linden, eindredakteur televisie, naar het nieuwe Humanistisch Centrum, W. A. Scholtenstraat 2 te Groningen, om met leden en belangstellenden van gedachten te wisselen over het radio- en televisiebeleid van het HV. **Den Haag/Wassenaar:** Zondagmiddag 20 februari om 14.00 uur spreekt Mr. Theo van Boven, voormalig directeur van de afd. Mensenrechten van de Verenigde Naties, in het Humanistisch Centrum, Laan Copes van Cattenburch 72 in Den Haag. Uiteraard over mensenrechten.

Leeuwarden: Maandag 24 januari om 20.00 uur houdt Hildegard Wassenaar, functionaris van het HV en belast met de coördinatie van het project Zelfdoding, een inleiding over dit onderwerp met als titel: 'Zelfdoding; paniek of welbewuste keuze'. De bijeenkomst vindt plaats in het Erasmushuis, Trosdravik 2 te Leeuwarden.

Midden-Holland: Zaterdag 29 januari om 20.00 uur begint in de Agnietenkapel in Gouda een feestelijke kabaret-, jazz- en dansavond met optredens van o.a. het lerarenkabaret 'De Meestertjes' en de Middle Aged Swingband.

Rotterdam/Schiedam: Op zondag 13 februari om 10.30 uur spreekt Frank de Mink, onderwijskundige aan de Erasmusuniversiteit, over het onderwerp: 'Hoe kun je bij jongeren waardebesef ontwikkelen in onderwijs en opvoeding?'. Plaats: Humanistisch Centrum, Provenierssingel 48 te Rotterdam (vlakbij Centraal Station).

Velsen: Dinsdag 8 februari om 20.00 uur komt Rob Tielman, landelijk voorzitter van het HV, naar gebouw Velserduin te IJmuiden (achter de Hema, om te spreken over 'Buitenkerkelijk is niet niks'. Belangstellenden van harte welkom, toegang gratis.

Winterswijk: Op donderdag 17 februari om 19.45 uur houdt Peter Derkx, docent aan het Humanistisch Opleidingsinstituut in Culemborg, een inleiding over 'Humanisme, ethiek en politiek' in de rekreatiezaal van 'De Berkhof', Wallensestraat 32 te Winterswijk.

Zutphen: Zondag 13 februari om 10.30 uur vertelt Ria Eterman het een en ander over 'Kunstzinnige Therapie' in het Praathuis van de Polbeek te Zutphen.

Jac. van den Oort

Een complete kijk op het wereldnieuws

Keesings Historisch Archief brengt elke week 16 pagina's hedendaagse wereldgeschiedenis bij u thuis!

Op de hoogte blijven van het wereldgebeuren is voor veel mensen een "must". Informatiebronnen zijn er genoeg, maar voor het wekelijks doorwerken van stapels kranten en tijdschriften uit binnen- en buitenland is veel tijd nodig, tijd die vaak niet beschikbaar is. Keesings Historisch Archief "zeeft" het belangrijkste nieuws uit binnen- en buitenland en presenteert dat in wekelijkse afleveringen van 16 pagina's. Daarin wordt beknopt, feitelijk en overzichtelijk weergegeven wat zich vooral op politiek en economisch terrein afspeelt. Keesings Historisch Archief streeft naar een objectieve berichtgeving. Waar mogelijk worden de teksten van verklaringen, redevoeringen, rapporten, verdragen e.d. letterlijk weergegeven, aangevuld met de nodige achtergrondinformatie. De 52 wekelijkse afleveringen kunnen worden opgeborgen in een praktische, fraaie

opbergband. Al die geïllustreerde afleveringen samen vormen een waardevol en levend overzicht van de huidige wereldsituatie. De periodiek verschijnende, steeds bijgewerkte index, vormt de sleutel tot deze unieke informatieverzameling. Voor iedereen die op de hoogte wil zijn van de hedendaagse wereld is Keesings Historisch Archief onontbeerlijk, reeds 50 jaar. Ook voor bibliotheken, leeszaal en documentatieafdelingen is dit archief een dankbare en veelomvattende informatiebron. Door zijn beknoptheid, objectiviteit en gemakkelijke toegankelijkheid.

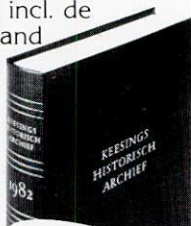
Een greep uit de jaargang 1982. Westen verdeeld na "Polen". Militair bewind in Bangladesh. Falkland-crisis. Overdracht laatste deel Sinai. Iraanse winst in Golf-oorlog. Militaire interventie Israël in Libanon. Palme terug in Zweden. Analyse van de Tweede Kamerverkiezingen. Machtswisseling in Bonn. Herstel democratie in Bolivia. Socialisten na 43 jaar terug in Spaanse regering. Breznjev overleden.

Speciaal aanbod

Wanneer u zich nu abonneert op de jaargang 1983 van Keesings Historisch Archief ontvangt u de complete jaargang 1982 incl. de fraaie opbergband voor slechts

f 65,-

Bon voor een complete kijk op het wereldnieuws

Onderstaande bon in enveloppe, zonder postzegel opsturen naar:
Keesing B.V., Antwoordnummer 10001, 1000 PA AMSTERDAM
Telefoon 020 - 68 11 11 (S.v.p. invullen in blokletters)

Naam: _____ m/v _____

Straat: _____

Postcode/Woonplaats: _____

Beroep/Onderwijsinstelling: _____

Datum: _____ Handtekening: _____ 14

wenst tot wederopzegging, met ingang van heden:

- ☐ een jaarabonnement op Keesing Historisch Archief ad f 198,75 per jaar inclusief opbergband en B.T.W.
- ☐ een studentenabonnement ad f 168,50 per jaar, inclusief opbergband en B.T.W.
- ☐ en maakt bovendien gebruik van het aanbod om de jaargang 1982 aan te schaffen voor de speciale prijs van f 65,- inclusief opbergband.

Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Joan Muyskenweg 22, 1096 CJ AMSTERDAM